

NĚMECKÉ KOLONIE WESKA, GUNSTDORF A KLEINDORF (1780–1946)

Případová studie k asimilačním procesům v malých
jazykových enklávách

René NOVOTNÝ

Pardubicko, vymezené moderními okresními hranicemi, vždy patřilo z hlediska jazykového mezi typicky české oblasti. Sředověká německá kolonizace zasáhla region jen velmi okrajově a nezanechala trvalejší stopy.¹⁾ Přesto tu za vlády Josefa II. vyrostla řada německých vesnic, jež založili přistěhovalci z pruského Kladska a Slezska. Větší část z nich se během asi tří generací počeštila, ale ve dvou osadách němčina zněla ještě na začátku 20. století.

V okolí Pardubic bylo v letech 1780–1785 založeno deset ryze německých kolonií: Veská (*Weska*), Staročernsko (*Gunstdorf*), Velkolánské (*Teichdorf*), Malolánské (*Kleindorf*), Jiřičky s Platěnskem (*Treudorf, Dreidorf*), Roveňsko (*Trauerdorf*), Moravanský (*Sehndorf*), Drahoš (*Maidorf*), Hrachoviště (*Streitdorf*) a Jesničanky (*Neu- / Klein-Jesnitschan*). Němečtí imigranti se velkou měrou podíleli také na založení Nového Hradiště (německá část se nazývala *Deutsch-Neuhradischt*) a čtyři rodiny se usadily ve Spojile. Novověkou německou kolonizaci na tehdejším pardubickém panství umožnil tzv. Raabův systém (raabizace). Osady vznikly na místě vysušených rybníků či zrušených obor a poplužních dvorů.²⁾

Německé kolonie byly povětšinou rozptýleny mezi českými sídly, což prakticky znemožnilo vytvoření kompaktního jazykového ostrova.³⁾ Jediný

1) Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Sředověká kolonisace v zemích českých*, Praha 1938, s. 1249–1250.

2) Zdaleka ne všechny raabizační osady na Pardubicku byly osídleny kladskými a slezskými imigranty. Do roku 1790 vznikly osady jako Studánka, Familie, Cihelna, Ráby, Svoboda, Nové Tuněchody a řada dalších.

3) Petr LOZOVIUK, „*Jednou to padne samo.*“ *K historii etnického soupeření o „nejmenší jazykový ostrov“ meziválečného Československa*, Český lid 89, 2002, č. 2, s. 105–124.

souvislý celek tvořily osady Veská, Staročernsko a Malolánské, k nimž po krátkou dobu patřil i jazykově smíšený Spojil. Všechny tyto vesnice ležely v těsném východním sousedství Pardubic. Právě na tento sídelní areál, v němž se německý živel udržel nejdéle, se zaměří předložená studie.

Hlavní výzkumný problém se týká postupné asimilace obyvatel tří původně německých vesnic – Veské, Staročernska a Malolánského, na její příčiny a vnější projevy. Tento proces neprobíhal lineárně a stejným tempem. Cílem je zjistit, jaké faktory se na asimilaci (resp. počesťování) podílely a do jaké míry ji ovlivňovaly. V tomto ohledu se autor bude podrobně zabývat obecnými a správnými dějinami jednotlivých osad, každodenním životem jejich obyvatel, příbuzenskými a komunitními vazbami, reprodukční strategií, migrací, etnokulturní identitou, vzděláváním dětí, religiozitou a interakcemi s českým okolím včetně toho, jak bylo zdejší německé obyvatelstvo vnímáno ze strany českých sousedů. Studium těchto dílčích jevů by mělo podat plastický obraz etnokulturní proměny dotčených vesnic. Tím snad dojde k zodpovězení otázky, proč se německý živel u Pardubic pevněji neuchytil. Dílčí i celkové závěry budou přitom srovnány s osudem jiných malých německých enkláv.

Důkladné podchycení asimilačních procesů je metodologicky značně obtížné, zvláště přihlédneme-li k nevyváženosti pramenné základny za časový úsek přes 150 let. Autor využil metody genealogické, toponomastiku, rozbor písma, postupy historické geografie a demografie, ale také etnografické a jazykovědné poznatky. Z pramenů převažovaly úřední písemnosti provenience patrimoniální, státoprávní, komunální, církevní, školské i justiční.⁴⁾ Cenné informace pak podávají zprávy v dobových knižních a periodických publikacích.

Dosavadní odborná literatura věnující se danému tématu je relativně chudá a většinou se omezuje na stručné zmínky. První takové studie vycházely už ve druhé polovině 19. století v jazykově německém prostředí, avšak byly silně ovlivněny dobovým nacionalismem.⁵⁾ Z českých autorů

4) Z aktového materiálu se jednalo o úřední korespondenci, fase, statistické přehledy. Důležitými prameny byly matriky různé provenience a jiné evidenční prameny, účetní dokumenty, pamětní knihy a stavební dokumentace.

5) Adolf FICKER, *Die Völkerstämme der Oesterreichisch-Ungarischen Monarchie: Ihre Gebiete, Grenzen und Inseln*, Wien 1869, s. 46; Richard ANDREE, *Nationalitätsverhältnisse und Sprachgrenze in Böhmen*, Leipzig 1871, s. 41; TÝŽ, *Tschechische Gänge: Böhmishe Wanderungen und Studien*, Bielefeld–Leipzig 1872, s. 54–55; Friedrich Moritz GEHRE, *Die Deutschen Sprachinseln in Oesterreich*, Großenhain 1886, s. 15–16.

o Veské a Staročernsku stručně pojednal sezemický kaplan Antonín Kopecký (1851–1893).⁶⁾ Důkladněji se o bývalé německé vesnice u Pardubic zajímal František K. Rosůlek (1859–1940).⁷⁾ Skutečně systematicky se ale problematikou zabýval až sudetoněmecký lingvista a etnograf Franz Josef Beranek (1902–1967).⁸⁾ Téma bylo po Berankově smrti na dlouhá léta prakticky opuštěno,⁹⁾ teprve až v 90. letech se na něj soustředil sezemický rodák a znalec regionálních dějin Oldřich Ullrich (1914–2010) ve svých popularizačních textech.¹⁰⁾ V nejnovější době se pokusil o nástin dalšího historiografického zpracování autor tohoto pojednání.¹¹⁾

Předložená práce by měla obohatit dosavadní znalosti o celou řadu nových poznatků vycházejících především z důkladného pramenného výzkumu. Sledován bude vývoj od počátků německojazyčného osídlení až do „posledního Němce“. Text by tak mohl obohatit nejen regionální dějiny, ale také širší studium malých německých jazykových areálů.

6) Antonín KOPECKÝ, *Sezemice nad řekou Loučnou: jich minulost' a přítomnost'*, Kutná Hora 1887, s. 109–110.

7) František K. ROSŮLEK, *Pardubicko, Holicko, Přeloučsko: Dějinný a místopisný obraz*, II. díl, Pardubice 1905–1907, s. 220–221; TÝŽ, *Pardubicko, Holicko, Přeloučsko*, III. díl, Pardubice 1910–1926, s. 180, 405; TÝŽ, *Našim i cizím: Vlastivědná okresní čítanka pro mládež i dospělé*, Pardubice 1925, s. 54–58.

8) K Veské a přilehlým německým osadám zejména Franz J. BERANEK, *Geschichte der untergegangenen schlesisch-glätzschen Volksinsel bei Pardubitz in Ostböhmen*, Schlesisches Jahrbuch 11, 1939, 153–167; TÝŽ, *Untergegangene deutsche Dörfer bei Pardubitz*, Jahrb. der Heimat. Braunau, 1941, s. 160–167; TÝŽ, *Volkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, Zeitschrift für Volkskunde 51, 1954, s. 237–250.

9) V roce 1983 byla sepsána k tématu jedna diplomová práce, jež ale nové poznatky nepřinesla. Jan PROCHÁZKA, *Německé osídlování na Pardubicku v 18. století*, dipl. práce PdF v Hradci Králové, Hradec Králové 1983.

10) Oldřich ULLRICH, *Kladští emigranti na pardubickém panství*, Zprávy Klubu přátel Pardubicka (dále jen ZKPP) 26, 1991, č. 9–10, s. 203–205; ZKPP 26, 1991, č. 11–12, s. 243–246; ZKPP 27, 1992, č. 1–2, s. 19–22; ZKPP 27, 1992, č. 3–4, s. 66–68; ZKPP 27, 1992, č. 5–6, s. 120–123; TÝŽ, *O českou školu ve Veské*, ZKPP 28, 1993, č. 3–4, s. 92–96.

11) René NOVOTNÝ, *Příspěvek k dějinám zaniklého německého osídlení na Pardubicku: Předpoklady a východiska*, Východočeský sborník historický (dále jen VěSH) 29, 2016, s. 79–141. Začátkem roku 2017 se podařilo autorovi objevit unikátní pamětní knihu osady Velkolánské psanou už od začátku 19. století. K této knize proto sepsal studii opatřenou edicí, srov. R. NOVOTNÝ, *Pamětní kniha osady Velkolánské (Teichdorf) jako pramen ke studiu německého osídlení na Pardubicku v 18. a 19. století*, Sborník prací východočeských archivů 16, v tisku (přijato v r. 2017).

Od příchodu osadníků po jejich začlenění do prostředí Pardubicka

Porážka habsburské monarchie ve slezských válkách vedla k definitivní ztrátě většiny Slezska a celého území Kladska ve prospěch Pruska. Část zdejšího katolického obyvatelstva zůstala věrná Habsburkům a rozhodla se svou vlast opustit. Příležitost k dobrovolné emigraci jim do jisté míry poskytly podmínky hubertusburského míru z roku 1763.¹²⁾ Dočasné útočiště našla řada emigrantů z Kladska v českém pohraničí – především na Broumovsku, Kunštátsku a Králicku.¹³⁾ Někteří sem přišli již 60. letech,¹⁴⁾ jiní Kladsko a Dolní Slezsko opustili později.

Císař Josef II. se snažil vystěhovalcům vyhovět a na konci 70. let jim umožnil se natrvalo usadit v Čechách – především na komorním panství Pardubice.¹⁵⁾ Právě zde se ve větší míře uplatnila již zmíněná Raabova pozemková reforma spočívající v parcelaci dominikální půdy a předání podílů do dědičného nájmu (emfyteuze). Takto vzniklé usedlosti se nazývaly familie a jejich držitelé byli označováni jako familianti.

První přistěhovalci původem z Kladska a v nepatrné míře i ze Slezska přišli na Pardubicko během jarních měsíců roku 1780. Tehdy byla založena Veská coby nejstarší z osad východně od Pardubic (obr. 1).¹⁶⁾ Kolonie vznikla

12) Právo k vystěhování obyvatel Kladska do habsburské monarchie stanovil článek X po dobu dvou let. *Definitiv-Friedens-Tractat, welcher zwischen Ihrer Kayserl. Auch zu Hungarn und Böhheim Königl. Apostolischen Majestat und Seiner Majestat dem König in Preussen zu Hubertsburg den 15. Febr. 1763 geschlossen worden*, Wien 1763.

13) Státní oblastní archiv (dále jen SOA) v Zámrsku, Sbírka matrik Východočeského kraje (dále jen Sb. matrik), Farní úřad římskokatolické církve (dále jen FÚ) Šonov, sign. 159-3, Matrika narozených, oddaných a zemřelých (dále jen NOZ) (1742–1784), fol. 90–106; tamtéž, FÚ Kunštát, sign. 81-2, Matrika NOZ (1756–1784), fol. 179–208; tamtéž, FÚ Králiky, sign. 78-11, Matrika O (1758–1784), fol. 22–122.

14) Tamtéž, FÚ Kunštát, sign. 81-2, Matrika NOZ, fol. 179–191. Z let 1763–1769 pochází záznamy o pozdějších kolonistech, kteří se usadili na pardubickém panství (Kweke, Mohaupt, Nitsche, Rathmann aj.).

15) Když Josef II. navštívil ve dnech 3.–4. 9. 1779 Kunštát, setkal se na zdejší faře se zástupci kladských emigrantů pod vedením Josepha Rathmanna, který se svými druhy později zakládal osadu Velkolánské. Císař jim tehdy slíbil, že se budou moci usadit v Čechách na přidělené půdě. Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Pardubice, Archiv obce (dále jen AO) Velkolánské, ref. 1//1, Pamětní kniha obce Velkolánské, pag. 5–6. Emigranti z Kladska se usadili také na poděbradském panství, kde založili osadu Kovansko (*Kowansko*). Srov. F. J. BERANEK, *Kowansko, ein Vorposten der Pardubitzer Sprachinsel*, Volksdienst, 7, 1938, s. 98.

16) Na I. vojenském mapování (*První vojenské mapování (1763–1787)*, mapový list č. 130, dostupný z URL: <http://oldmaps.geolab.cz/>, [cit. 12. 6. 2017]),

na půdě bývalých rybníků Novočernský a Strejček,¹⁷⁾ jež ležely asi 2 km jižně od Sezemic a zhruba 7 km je dělilo od centra Pardubic. Osadníci si rozdělili celkem 13 parcel. Prvními osadníky byli Anton Fritsche, Anton Schmidt, Georg Nentwich, Franz Korn, Johann Pöschl, Franz Späth, Heinrich Pelz, Paul Kerzel, Anton Praus, Johann Michael Korn, Ignaz Strauch, Anton Spitzer a Georg Hetwer (tab. 1).¹⁸⁾ S výjimkou Kerzela ze Slezska všichni z nich pocházeli z kladského hrabství. Někteří přitom přišli na Pardubicko z dočasného azylu v pohraničí, což byl případ Spitzera a Kerzela.¹⁹⁾ Deset ze 13 kolonistů si s sebou přivedlo své ženy a děti. Počet obyvatel nové osady činil zpočátku celkem 44 osob.²⁰⁾

Obr. 1: Veská (zde chybně Westka) a Velkolánské (zde Gr.-Lanny) na mapovém listu 1. vojenského mapování kolem roku 1780. Na místě budoucích osad Staročernska a Malolánského byly ještě vyznačeny rybníky. Zdroj: mapire.eu

jsou již tiskem vyznačeny první dvě osady – Veská (na mapě nesprávně *Westka*) a Velkolánské (*Gr. Lanny*) u Dašic, přičemž ještě nestály všechny domy (pro Veskou jen 9 z 13 a pro druhou z osad 8 z 9). Obě osady mohly být založeny zhruba ve stejnou dobu.

17) SOA v Zámrsku, Sběrka pozemkových knih Východočeského kraje (dále jen Sb. poz. kn.), Pozemkové knihy Okresního soudu Pardubice (dále jen PozK Pardubice), ukn 52, Gruntovní kniha pro Weskadorf a Sehndorf (1780–1831), fol. 1.

18) Tamtéž, fol. 1–189.

19) Spitzer pobýval krátce před příchodem do Polabí na Broumovsku a Kerzel se v roce 1776 oženil v Králíkách. SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Šonov, sign. 159-3, Matrika NOZ, fol. 308; tamtéž, Sb. matrik, FÚ Králíky, sign. 78-11, Matrika O, fol. 82.

20) Tamtéž, Sb. poz. kn., PozK Pardubice, ukn 52, fol. 1–189.

Tab. 1: Přehled původních osadníků a držitelů domů ve Veské v letech 1780, 1851 a 1921

Číslo domu		Původní osadníci		Pozdější majitelé	
Staré	Nové	Jméno	Původ	1851	1921
1	2	Anton Fritsche	Alt-Lomnitz (Stara Łomnica), Kladsko	Karl Bauch	Emil Sháněl
2	3	Anton Schmidt	Niederhannsdorf (Jaszkowa Dolna), Kladsko	Alžběta Svobodová	Václav Bryčka
3	4	Georg Nentwich	Wünschelburg (Radków), Kladsko	Franz Fikeis	-
4	6	Franz Korn	Vierhöfe (Dworki), Kladsko	Peter Korn	Marie Svědihrová
5	7	Johann Pöschl	Thanndorf (Jodłów), Kladsko	Karl Kerzel	Josef Pětioký
6	8	Franz Späth	Schönfeld (Roztoki), Kladsko	Ignaz Tirich	Josef Gotvald
7	9	Heinrich Pelz	Schönau (Smreczyna), Kladsko	Josef Rada	Václav Havelka
8	10	Paul Kerzel	Klein Schnellendorf (Przydroże Małe), Slezsko	Ignaz Fiebich	František Kašpar
9	11	Anton Praus	Schönau (Smreczyna), Kladsko	Franz Kerzel	Marie Kerzelová
10	12	Johann Michael Korn	Königswalde (Królewski Las), Kladsko	Josef Tirich	Karel Macas
11	13	Ignaz Strauch	Karlsberg (Karlów), Kladsko	Augustin Janisch	Josef Janisch
12	14	Anton Spitzer	Falkenberg (Sokolec), Kladsko	Karl Spitzer	Josef Spitzer
13	15	Georg Hetwer	Thanndorf (Jodłów), Kladsko	-	-
14	1	-	-	Johann Löffler	
	16	-	-	Fabian Zimmer	škola
	17	-	-	Franz Köhler	František Köhler

Zdroje: SOA v Zámrsku, Sb. poz. kn.; SOkA Pardubice, FÚ Sezemice, Soupisy duší 1851; OkÚ Pardubice (1850–1945), Sčítání lidu 1921

Nejstarší přesně datovaná zmínka o existenci osady Veská pochází ze dne 22. června 1780, kdy se tu narodilo první dítě.²¹⁾ Jméno osady bylo už tehdy zapsáno jako *Veska*, v jiných latinských zápisech se uvádělo provi-
zorní označení *Novus Pagus in Piscina Nowočzensky* (sic) – tedy „*Nová ves
na rybníku Novočernském*“.²²⁾ Z toho vyplývá, že tou dobou ještě neměla
nově založená kolonie ustálený název. V češtině se též udával název *Nová
Veska* (srov. českou zdobnělinu „*víska*“, něm. *Neudörfel*, lat. *Novus Pagus*
nebo také hybridně *Neo-Veska* a *Neiweska*),²³⁾ přičemž se brzy prosadila
kratší forma *Veska* (až od 20. století „*Veská*“). Ještě před rokem 1785 se
ujalo v němčině složené jméno *Weskadorf*,²⁴⁾ jež se teprve později zkrátilo
na *Weska*. Ještě nějakou dobu se však užívaly obě tyto varianty souběžně –

Obr. 2: Soustava německých osad Weska, Gunstsdorf a Kleindorf
na mapovém listu 2. vojenského mapování kolem poloviny 19. století.

Zdroj: mapire.eu

21) Tamtéž, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1548, Matrika narozených (dále jen N) (1741–1784), fol. 456. Jedná se skutečně o první zmínku, neboť gruntovní kniha byla založena teprve po roce 1780.

22) Tamtéž, fol. 457. SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1554, Matrika OZ (1741–1784), fol. 168.

23) Tamtéž, sign. 1548, Matrika N, fol. 470, 473. Schaller uvádí české jméno *Nowa Wes* neboli *Neudorf*. Srov. Jaroslava SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen*, 11. Theil, Chrudimer Kreis, Prag–Wien 1789, s. 75. Viz též A. KOPECKÝ, *Sezemice*, s. 109.

24) SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 6, Fase k uvedení německých osad do církevní správy, 1784; SOA v Zámrsku, Sb. poz. kn., PozK Pardubice, ukn 52, fol. 1; tamtéž, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1549, Matrika N (1785–1814), fol. 214–218. Dle matrik se toponymum *Weskadorf* preferovalo do první poloviny 90. let 18. století.

ojedinele ještě ve 20. letech 19. století.²⁵⁾ V každém případě je nutno chápat německé pojmenování pro Veskou jako exonymum českého původu.²⁶⁾

Po založení Veské dorazila ještě v roce 1780 další vlna kladských osadníků, kteří si měli založit novou vesnici. Skupinu budoucích familiantů tvořili Franz English, Joseph Elsner, Joseph Monse (Munse), Franz Wolf, Albin Winkler, Anton Tauz, Karl Herzig, Georg English a Andreas Wagner (tab. 2).²⁷⁾ Většina z nich přišla i se svými rodinnými příslušníky a úhrnem se jednalo o 30 osob. Část z těchto kolonistů založila své rodiny v českém pohraničí jako např. Joseph Monse, který se v roce 1776 oženil v Králíkách.²⁸⁾ Nová osada měla vyrůst v jihozápadním sousedství Veské na vysušeném rybníku Staročernský a pro její parcely byla vyhrazena i část plochy bývalého rybníku Strejček (obr. 1, 3).

Až dosud se soudilo, že ještě v témže roce došlo i k založení osady, později zvané Staročernsko podle stejnojmenného bývalého rybníku.²⁹⁾ Záznamy v matrikách a další indicie ale svědčí o tom, že založení nové kolonizační vesnice nebylo tak přímočaré. První zmínky o budoucích obyvatelích Staročernska sice pocházejí už z podzimu 1780, avšak podle všeho přebývali dočasně ve Veské,³⁰⁾ a to až do doby, než si vystavěli svou vlastní osadu. Nejstarší matriční záznam o Staročernsku (*Gunsdorf* – sic) jako svébytné entitě pochází až z konce roku 1782.³¹⁾ Zdejší domy tak musely být postaveny nejdříve na jaře téhož roku.³²⁾ Německé jméno *Gunstdorf*

25) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1557, Matrika O (1796–1851), fol. 112. SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 4, Opis prohlášení obyvatel Veské ke královéhradecké konzistoři, 20. 10. 1825.

26) Českého původu jsou označeni ještě dvou německých osad – Nového Hradiště a Jesničánek.

27) SOA v Zámrsku, Sb. poz. kn., PozK Pardubice, ukn 50, Gruntovní kniha pro Teichdorf, Kleindorf a Gunstdorf (1780–1834), fol. 325–413.

28) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Králíky, sign. 78-11, Matrika O, fol. 89.

29) Srov. F. J. BERANEK, *Geschichte der untergegangenen schlesisch-glätzischen Volksinsel*, s. 156; O. ULLRICHI, *Kladští emigranti*, 1. část, s. 203–204. Souhrnně R. NOVOTNÝ, *Příspěvek k dějinám*, s. 87.

30) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1554, Matrika OZ, fol. 272, 21. 11. 1780. Tehdy zemřela manželka Franze Wolfa (budoucího familianta ve Staročernsku) ve Veské č. d. 5. Tamtéž, sign. 1548, Matrika N, fol. 469, 10. 4. 1781. Mezi svědky se uvádí Karl Herzig „z Veské“, další budoucí obyvatel Staročernska.

31) Tamtéž, sign. 1554, Matrika OZ, fol. 283, 27. 12. 1782.

32) Tamtéž, sign. 1548, Matrika N, fol. 480, 23. 2. 1782. V gruntovní knize se sice uvádí příchod v roce 1780, ale to nic nevyovídá o samotném založení vesnice. SOA v Zámrsku, Sb. poz. kn., PozK Pardubice, ukn 50, fol. 325.

Tab. 2: Přehled původních osadníků a držitelů domů ve Staročernsku v letech 1782, 1851 a 1921

Číslo domu	Původní osadníci		Pozdější majitelé	
	Jméno	Původ	1851	1921
1	Franz English	Rengersdorf (Krosnowice), Kladsko	Matyáš Kmoníček	Jan Marek
2	Joseph Elsner	Bobischau (Boboszów), Kladsko	Katharina Elsner	František Větrovský
3	Joseph Monse	Schönthal (Dolník), Kladsko	Anton English	Antonín Pecák
4	Franz Wolf	Habelschwerdt (Bystrzyca Kłodzka), Kladsko	Anton Wolf	Jana Volfová
5	Albin Winkler	Lewin (Lewin Kłodzki), Kladsko	Franz Winkler	Václav Kolář
6	Anton Taus	Friedrichsgrund (Piaskowice), Kladsko	Anton Knapp	Josef Solnička
7	Karl Herzig	Weitengrund (Daików), Kladsko	Franz Herzig	František Herzig
8	Georg English	Rengersdorf (Krosnowice), Kladsko	Václav Štěpánek	František Nechvíle
9	Andreas Wagner	Schönfeld (Roztoki), Kladsko	Václav Žaloudek	Josef Hainc
10	-	-	Václav Záleský	František Záleský
11	-	-	Anton Lux	Marie Marková
12	-	-	Ignaz Ulbrich	Josef Mlateček
13	-	-	Anton Ulbrich	Josef Udržal

Zdroje: SOA v Zámrsku, Sb. poz. kn.; SOkA Pardubice, FÚ Sezemice, Soudpisy duší 1851; OkÚ Pardubice (1850–1945), Sčítání lidu 1921

Junst dorf. Franz Englisch.

Emigrant aus dem Glaziſchen, und zwar aus dem
Landt Ammerſdorf, gleichzeitl. Knecht, kommt durch
seiner anſehlichen Güter abhandlung zu dem
Gut Junst dorf. Ist auf die Karte Königl. Kammern
fürstl. Kammer in dem Jahr 1780. abgetragen und
in dem Amt.

Herrn von Ammerſdorf 10 Joch all.
fl. 1000
1000

Diese Ammerſdorf ist einmahl abgetheilt und
jüngst hat, und die Herrschaft befehligen
abgetheilt in dem Amt in Folge ist unvollständig, und zwar:

Von dem Teich Altscherner.

- a. Herrschaft von Ammerſdorf und der Ammerſdorf
- b. Ammerſdorf No. 2. und der Ammerſdorf 10 Joch 7 1/2
- c. Ammerſdorf No. 2. und 9 7 1/2
- d. Ammerſdorf No. 2. und der Ammerſdorf 7 1/2
- e. Ammerſdorf No. 2. und der Ammerſdorf 2 1/2

Von dem Teich Kretschmer.

- f. Herrschaft von Ammerſdorf und der Ammerſdorf
und No. 11. Altscherner 8 1/2
- g. Herrschaft von Ammerſdorf und der Ammerſdorf
und No. 12. 11 1/2

Zusammen 40 Joch.

und ist unvollständig und ist in dem Amt unvollständig

Obz. 3: Zápis v gruntovní kolonizační knize pro osadu Staročernsko.
Zdroj: SOA v Zámrsku, Sbíрка pozemkových knih
Východočeského kraje

(„*Ves přízně*“) bylo na rozdíl od Veské ryzím autonymem a pravděpodobně vycházelo z toho, že vesnice vznikla díky „přízní vrchnosti“. ³³⁾ Později se vžil zkomolený tvar *Kunstdorf* („Umělá ves“). ³⁴⁾

Ještě v roce 1780 byla rozparcelována půda po rybníku Malolánském (*Kleinlahner Teich*), na níž měla vzniknout další německá osada. ³⁵⁾ Vyměřené parcely zasahovaly částečně opět i na území bývalého rybníku Strejček. Kontingent pěti osadníků přišel o rok později a tvořili ho Franz Erber, Ferdinand Schüller (Schiller), Joseph Anlauf, Franz Güttler (Gittler) a Michael Volkner (tab. 3). ³⁶⁾ Čtyři kolonisté přišli z Kladska a jen Schüller ze Slezska. Dohromady se sem přistěhovalo 19 osob včetně manželek a dětí. Místo pro novou osadu leželo v těsném sousedství s vesnicí Zminný, jihovýchodně od Veské a východně od Staročernska.

Tab. 3: Přehled původních osadníků a držitelů domů v Malolánském v letech 1781, 1851 a 1921

Číslo domu	Původní osadníci		Pozdější majitelé	
	Jméno	Původ	1851	1921
1	Franz Erber	Weitengrund (Daików), Kladsko	Josef Hübner	Karel Macas
2	Ferdinand Schüller	Frankenstein (Ząbkowice Śląskie), Slezsko	Josef Schiller	Čeněk Šmejda
3	Joseph Anlauf	Ebersdorf (Dzikowiec), Kladsko	Anton Schiller	Karel Horák
4	Franz Güttler	Lewin (Lewin Kłodzki), Kladsko	Anton Schiller	-
5	Michael Volkner	Steinbach (Kamienczyk), Kladsko	Florian Wolf	Rudolf Volf
6	-	-	Jakub Kratochvíl	Kateřina Němcová

Zdroje: SOA v Zámrsku, Sb. poz. kn.; SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, Soupisy duší 1851; OkÚ Pardubice (1850–1945), Sčítání lidu 1921

33) Antonín PROFOUS – Jan SVOBODA, *Místní jména v Čechách: Její vznik, původ, význam a změny*, Díl IV., Praha 1957, s. 163.

34) Tamtéž. Srov. Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen: Statistisch-topographisch dargestellt*, 5. Band, Chrudimer Kreis, Prag 1837, s. 80.

35) SOKA Pardubice, AO Velkolánské, ref. 1/1, Pamětní kniha obce Velkolánské, pag. 8.

36) Tamtéž. Viz též SOA v Zámrsku, Sb. poz. kn., PozK Pardubice, ukn 50, fol. 175–238.

Před vybudováním nové vesnice našli osadníci, stejně jako v případě staročernských kolonistů, provizorní útočiště ve Veské, kam přišli nejpozději na jaře 1781.³⁷⁾ Právě zde se narodila v dubnu dcera Michaela Volknera a jeho ženy Cathariny.³⁸⁾ Během jara a léta se začaly stavět první domy a osadníci se do nich postupně stěhovali. Přestože měla nová osada vazby na blízkou Veskou, vznikla jako „dceřiná“ kolonie vzdálenějšího Velkolánského, což dokládá i číslování domů, jež plynule navázalo číslem 10 (Velkolánské mělo devět domů) a končilo číslem 14.³⁹⁾

První zmínka o maličké osadě pochází ze dne 18. srpna 1781, kdy byla nazvána latinsky jako *Lan in Piscina minori* („*Lány na Malém rybníku*“).⁴⁰⁾ Definitivní jméno však kolonie dostala až později a po určitý čas se od Velkolánského názvem nijak nerozlišovala.⁴¹⁾ Pak se prosadilo označení *Klein-Laan* a nakonec *Kleindorf*.⁴²⁾ V češtině se vesnice nazývala jako Malolánské (dříve ještě *Malé Lánské* nebo *Malolánský*).⁴³⁾

Mezi českou raabizační vsí Studánka a německými koloniemi Veská a Staročernsko vyrostla v roce 1785 osada Spojil, která čítala původně 21 domů.⁴⁴⁾ Vesnice spolu s polnostmi ležela na půdě bývalých rybníků

37) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1548, Matrika N, fol. 468, 28. 3. 1781. Jako svědek narození syna Georga Nentwicha vystupoval Ferdinand Schüller, bydlícím ve Veské.

38) Tamtéž, fol. 469, 2. 4. 1781. Jedním ze svědků byla Secunda, žena Franze Erbera.

39) SOKA Pardubice, AO Velkolánské, ref. 1//1, Pamětní kniha obce Velkolánské, pag. 8, 22. První zmínka o Velkolánském („*Lan in Piscina*“) pochází z konce dubna 1780. Srov. SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Dašice, sign. 417, Matrika NOZ (1765–91), fol. 168, 30. 4. 1780. Toto původní označení se stalo základem pro jméno *Teichdorf*. V matrikách se výrazu „*Teichdorf*“ užílo poprvé 3. 2. 1782 spolu s latinskou variantou „*in Piscina Lan*“. Tamtéž, fol. 172, 26. 8. 1782. Zřídka se uvádělo ještě jméno *Groß-Lan*. Srov. J. SCHALLER, *Topographie*, 11. Theil, s. 77.

40) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Dašice, sign. 416, Matrika N (1765–1787), sign. 417, fol. 92, 26. 8. 1782. Jako bydlíště Ferdinanda Schüllera byla přitom ještě v březnu 1782 uváděna Veská. Tamtéž, FÚ Sezemice, sign. 1548, Matrika N, fol. 481, 31. 3. 1782.

41) Tamtéž, FÚ Dašice, sign. 417, Matrika NOZ, fol. 168, 275.

42) SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 6, Fase k uvedení německých osad do farní a školské správy, 1784. Označení „*Klein-Laan*“ se ještě nějakou dobu používalo souběžně s názvem *Kleindorf* nebo někdy *Klein-Teichdorf*. SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Dašice, sign. 432, Matrika NOZ (1784–1819), fol. 32 (45). Název *Kleindorf* byl však známý už Schallerovi. Srov. J. SCHALLER, *Topographie*, 11. Theil, s. 77.

43) A. PROFOUS, *Místní jména*, Díl II., Praha 1949, s. 481.

44) SOA v Zámrsku, Sb. poz. kn., PozK Pardubice, ukn 45, Gruntovní kniha pro Spojil, Zástavu a Valkouš (1785–1832), fol. 1 a další.

Spojil a Strejček.⁴⁵⁾ Většinu obyvatelstva tvořili čeští osadníci, avšak čtyři usedlosti drželi německy mluvící familianti Johann Bauch (Pauch) z Kladska, Johann Friedrich Engler ze Saska, Johann Hornik a Joseph Kromer (oba ze Slezska).⁴⁶⁾ Celkem se jednalo pouze o 11 lidí. Jejich domy (č. 9, 10, 11 a 21) spolu navzájem sousedily a de facto tak tvořily malou „německou“ část osady.⁴⁷⁾ Někteří Němci ze Spojila se přitom na Pardubicko přistěhovali už před rokem 1785, jako tomu bylo v případě rodiny Josepha Kromera. Ten asi od roku 1781 pobýval ve Velkolánském, kde se mu narodila dcera Catharina.⁴⁸⁾ Naopak Johann Bauch se ještě v dubnu 1785 pohyboval v Červené Vodě jižně od Králík.⁴⁹⁾

Půdorys Veské, Staročernska, Malolánského i Spojila odpovídal běžnému schématu raabizačních osad (obr. 2).⁵⁰⁾ Původně dřevěné domy byly uspořádány v řadě podél cesty. Lány polí vedly buď přímo od stavení (případ Veské), nebo směřovaly kolmo k nim.⁵¹⁾ Jednotlivé parcely zemědělské půdy tak nemusely nutně přímo sousedit se stavebními pozemky. Součástí usedlostí byly kromě hospodářských budov (stodoly a sýpky) také ovocné zahrady.⁵²⁾

Každý familiant obdržel přiděl půdy o ploše 40 (v případě zemědělců) nebo 20 měřic (v případě řemeslníků).⁵³⁾ Ve Veské obdělávalo větší díl půdy jen pět z celkových třinácti kolonistů.⁵⁴⁾ Ve Spojile založeném o pět let později pak byly velikosti parcel velmi variabilní – například Engler dostal 19 měřic, zatímco Hornik o dvacet více.⁵⁵⁾ Pro dědičné nájemníky

45) Tamtéž.

46) Tamtéž.

47) „Německá část“ Spojila ležela v severovýchodní části. *Indikační skici stabilního katastru* [online], vesnice Spojil (*Spogil*), 1839, dostupný z URL: <http://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>, [cit. 12. 6. 2017].

48) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Dašice, sign. 416, Matrika N, fol. 91, 11. 6. 1781. Joseph Kromer (Kramer) zde byl uváděn jako „*inquilinus*“ (obyvatel). Jeho manželkou byla Johanna.

49) Tamtéž, FÚ Červená Voda, sign. O2-2225, Matrika O (1766–1839), fol. 7. Bauch, toho času bydlíštěm v Červené Vodě, se tu oženil s Theresií Franke.

50) Jiří LANGER, *Lidové stavby v Evropě*, Praha 2010, s. 171.

51) Srov. *Indikační skici stabilního katastru* [online], vesnice Veská (*Weska*), 1839, dostupný z URL: <http://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>, [cit. 12. 6. 2017].

52) R. NOVOTNÝ, *Příspěvek k dějinám*, s. 94. *Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech* [online], vesnice Veská (*Weska*), 1839/1845, dostupný z URL: <http://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>, [cit. 12. 6. 2017].

53) SOkA Pardubice, AO Velkolánské, ref. 1//1, Pamětní kniha obce Velkolánské, pag. 7.

54) SOA v Zámrsku, Sb. poz. kn., PozK Pardubice, ukn 52, fol. 1–189.

55) Tamtéž, ukn 45, fol. 1 a další.

platilo tříleté osvobození od daní, přičemž nájemné činilo původně 10 krejcarů za měřici půdy.⁵⁶⁾ Do doby první sklizně dostávali od vrchnosti denní podporu ve výši šest krejcarů na dospělého a čtyři na děti.⁵⁷⁾ Písčité podloží po vysušených rybnících umožňovalo pěstování plodin jako zelí, jež se zejména ve Veské a Staročernsku velmi prosadilo.⁵⁸⁾ Přes poněkud nepříznivé počáteční podmínky se osadníkům podařilo půdu úspěšně rekultivovat.⁵⁹⁾

Familianti spolu se svými rodinami nebyli jedinou vrstvou obyvatel německých vsí na Pardubicku. Krátce po příchodu osadníků se zde usazovali lidé mající status podruhů (*Inwohner*). Ti zpravidla vypomáhali na jednotlivých familiích nebo vykonávali v osadě například řemeslnou činnost. Někdy se jednalo o příbuzné familiantů, ale častěji šlo o lidi bez výraznějších vazeb na držitele nemovitostí. Podruzi pocházeli zprvu také z Kladska či Slezska, avšak někteří z pohraničních oblastí Čech. Ještě do konce 18. století tak do Veské přišli Joseph Ritzfeld (později přesídlil do Malolánského), Gottfried Hermann, Joseph Hohaus, Joseph Hasler, Prokop Walter, Anton Fritz, Joseph Böhnisch, Ignaz Löffler nebo Kaspar Keller (Köhler).⁶⁰⁾ Ve Staročernsku se usadili Kaspar Heber, Johann Titz, Joseph Witzke a v Malolánském Georg Werner a Franz Maschner.⁶¹⁾

Už od 80. let přicházeli do německých kolonií jakožto podruzi první Češi.⁶²⁾ Zprvu se jednalo o děvečky, z nichž se tam některým narodily nemanželské děti.⁶³⁾ Matyáš Karel původem ze Zminného, jenž býval také podruhem, si pak v roce 1793 koupil v Malolánském pozemek od Josepha Ritzfelda, na němž si postavil vlastní dům, a získal tak status chalupníka.⁶⁴⁾

Nedlouho po založení osad docházelo k prvním změnám držitelů usedlostí. Ty přitom probíhaly, pokud pomíneme dědictví, třemi způsoby – vý-

56) SOKa Pardubice, AO Velkolánské, ref. 1//1, Pamětní kniha obce Velkolánské, pag. 7.

57) Tamtéž.

58) F. K. ROSŮLEK, *Pardubicko*, III. díl, s. 179; O. ULLRICH, *Kladští emigranti*, s. 244–245.

59) F. J. BERANEK, *Völkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, s. 237–238; O. ULLRICH, *Kladští emigranti*, 2. část, s. 244–245.

60) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1554, Matrika OZ, fol. 168–180; sign. 1555, Matrika O (1785–1826), fol. 76–77 (77–78); sign. 1548, Matrika N, fol. 474; sign. 1549, Matrika N, fol. 214–219.

61) Tamtéž, sign. 1555, fol. 73–77 (74–78); tamtéž, FÚ Dašice, sign. 417, 432, Matriky NOŽ, fol. 171–180; 43 (56).

62) Tamtéž.

63) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1549, Matrika N, fol. 214.

64) SOA v Zámrsku, Sb. poz. kn., PozK Pardubice, ukn 50, fol. 253; SOKa Pardubice, AO Velkolánské, ref. 1//1, Pamětní kniha obce Velkolánské, pag. 22.

měnou, postoupením (prodejem) dědičného nájmu nebo sňatkem.⁶⁵⁾ V roce 1788 si tak vyměnil Georg Hetwer svou usedlost č. 13 ve Veské s Antonem Schneiderem z Hrachoviště.⁶⁶⁾ V roce 1793 pak převzal usedlost č. 5 Franz Wolf z Platěnska, který se oženil s dcerou Johanna Pöschla.⁶⁷⁾ O tři roky později získal dům č. 6 Joseph Fiebich po Franzu Späthovi.⁶⁸⁾ V roce 1799 si koupil familii č. 2 Josef Svoboda z Koloděj od Antona Fritscheho.⁶⁹⁾ Stal se tak prvním českým familiantem ve Veské. Dalšího roku pak díky sňatku převzal Prausovu usedlost Karl Kerzel.⁷⁰⁾ Ve Staročernsku mezitím došlo ke dvěma výměnám pozemkové držby. Usedlost č. 9 získal v roce 1790 Franz Herzig od svého tchána Andrease Wagnera, který se oženil s vdovou po Josephu Kromerovi a odstěhoval se za ní do Spojila.⁷¹⁾ Tamější usedlost č. 10 poté v roce 1792 převzal Ignaz Hanke od Englera.⁷²⁾ V roce 1794 se v domě č. 12 Malolánském usadil Václav Stošek po Anlaufovi.⁷³⁾

Německy mluvící obyvatelé Veské, Malolánského, Staročernska a Spojila mezi sebou udržovali čilé styky, což umožnila především vzájemná blízkost těchto osad.⁷⁴⁾ Mezi obyvateli dotčených vesnic vznikala příbuzenská pouta prostřednictvím relativně četných vzájemných sňatků.⁷⁵⁾ V menší míře se pak udržovaly vztahy i s dalšími německými vesnicemi

65) SOA v Zámrsku, Sb. poz. kn., PozK Pardubice, ukn 52, fol. 1–189.

66) Tamtéž, fol. 210.

67) Tamtéž, fol. 68–70.

68) Tamtéž, fol. 88–89.

69) Tamtéž, fol. 18–19.

70) Tamtéž, fol. 138–139.

71) SOA v Zámrsku, Sb. poz. kn., PozK Pardubice, ukn 50, fol. 414–415; tamtéž, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1555, Matrika O, fol. 72 (73), 19. 10. 1790; tamtéž, Děkaný úřad (dále jen DÚ) Pardubice, sign. 1519, Matrika O (1784–1822), fol. 62, 8. 7. 1791.

72) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, DÚ Pardubice, sign. 1498, Matrika N (1784–1824), Spojil, fol. 160, 26. 12. 1792.

73) Tamtéž, Sb. poz. kn., PozK Pardubice, ukn 50, fol. 206–207.

74) Tato skutečnost vyplývá ze záznamů ve výše odkazovaných matrikách. Nejlepší dopravní spojení měla Veská s Malolánským, kam vedla přímo cesta polem a malým lesem o délce 1 km jihovýchodním směrem. Tato cesta se zachovala dodnes. Do Staročernska se pak bylo možné dostat polními cestami jižním a jihozápadním směrem nebo delší lesní cestou. Vzdálenost obou osad činila asi 2 km. Do Spojila vedla jediné cesta lesem západním směrem o délce téměř 3 km. Srov. *Druhé vojenské mapování (1806–1869)*, měřítko 1 : 28 800, mapové listy č. O_8_IX, O_8_VIII, dostupný z URL: <http://oldmaps.geolab.cz/>, [cit. 12. 6. 2017].

75) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1555, Matrika O, fol. 72 (73)–77 (78); tamtéž, FÚ Dašice, sign. 432, Matrika NOZ, fol. 43–46 (53–59); tamtéž, DÚ Pardubice, sign. 1519, Matrika O, fol. 62–63.

na Pardubicku – ponejvíce s osadami Velkolánským, Jesničánkami a Moravanským.⁷⁶⁾ Utvořila se tak pevná kolektivní identita kladsko-slezských přistěhovalců. Osadníci si v prvním čtvrtstoletí zachovávali ještě vazby na svá bývalá přechodná útočiště na Broumovsku, Kunštátsku a v Podorlicku, kde stále žili někteří jejich příbuzní, kteří se rozhodli u česko-pruských hranic zůstat.⁷⁷⁾ Ve značně menší míře ještě někteří „pardubičtí Němci“ zůstali v kontaktu se svou původní vlastí.⁷⁸⁾

Osady Veská a Staročernsko si hned po svém založení zřídily své vlastní rychtářské úřady.⁷⁹⁾ To jim bezesporu napomohlo k udržení německého charakteru vesnice. Komunikace s nadřízenými úřady navíc tehdy probíhala výhradně v němčině. Prvním rychtářem (tab. 4) ve Veské se stal Michael Korn (ca. 1734–1819), kterého v roce 1793 nahradil dosavadní konšel (*Geschworener*) Heinrich Pelz (ca. 1746–1838).⁸⁰⁾ Do čela staročernské rychty (tab. 5) se postavil Franz English (ca. 1734–1801) a od roku 1790 tuto funkci vykonával Joseph Monse (ca. 1744–1804).⁸¹⁾ Oba rychtáři měli k dispozici po dvou konšelech.⁸²⁾ Přes určité samosprávné prvky představoval rychtářský úřad především výkonný orgán patrimoniální správy, jehož hlavní úkol spočíval v prosazování zájmu vrchnosti a spolupráci na uplatňování předpisů berních, policejních a vojenských.⁸³⁾ Samostatnou

76) Tamtéž; SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1549, Matrika N, fol. 226 (219)–238 (226); tamtéž, FÚ Dašice, sign. 432, Matrika NOZ, fol. 19–31 (32–44); tamtéž, DÚ Pardubice, sign. 1498, Matrika N, fol. 157–165; tamtéž, sign. 1518, Matrika O (1784–1807), fol. 91.

77) Georg Hetwer se oženil v roce 1783 s Elisabethou Fingerovou z Lichkova, Ignaz Löffler si vzal v roce 1799 Elisabethu z Šonova a roku 1806 se oženil Franz Herzig s Elisabethou Sacherovou z Kunštátu. SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1554, 1555, Matriky OZ a O, fol. 115; 77 (78), 72 (73). V roce 1793 se v Kačerově oženil Heinrich Pelz s Marií Remkovou. Tamtéž, FÚ Kačerov, sign. 72-2, Matrika NOZ (1784–1887), fol. 4.

78) O. ULLRICH, *Kladští emigranti*, 3. část, s. 19.

79) Z úřadování rychtářů ve Veské a Staročernsku se bohužel nedochoval ani zlomek vlastní písemné agendy. Pro Veskou je však doložena vlastní pečeť s pluhem a zkříženými hráběmi a kosou. Na pečeti se nacházel nápis *Weska* a po obvodu *Gemeinde k. k. Cameralherrschaft Pardubitz*. SOkA Pardubice, Oldřich Ullrich, Sezemice, př. č. 23/2016, bal 1, rkp 2, fol. 3.

80) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1548, 1549, Matriky N, fol. 467–509; 226 (219)–232 (220); sign. 1558, 1559, Matriky Z (1785–1828, 1810–1850), fol. 208–215; 118–139.

81) Tamtéž, sign. 1549, Matrika N, fol. 233 (221)–238 (226); Matrika Z, fol. 216–221.

82) SOA v Zámrsku, Sb. poz. kn., PozK Pardubice, ukn 52, fol. 1–179.

83) Zdeněk MARTÍNEK, *Archiv obce: Příspěvek k vymezení a charakteristice archivního fondu*, Archivní časopis 49, 1999, Zvláštní příloha, s. 5–16.

Tab. 4: Rychtáři a obecní představení ve Veské

Jméno	Funkce	Funkční období
Michael Korn	rychtář	1780–1793
Heinrich Pelz	rychtář	1793–[1816]
Franz Nentwich	rychtář	[1816]–[1819]
Heinrich Pelz	rychtář	[1819]–[1822]
Karl Kerzel	rychtář	[1822]–1844
Augustin Janisch	rychtář	1844–1850
Josef Tirich	obecní radní	1850–[1863]
Josef Korn	místní představený	[1863]–[1871]
Josef Tirich	místní představený	1871–1873
Franz Schneider	místní představený	1873–1874
Josef Janisch	místní představený	1874–[1883] *
František Kerzel	místní představený	[1883]–[1886]
František Köhler	místní starosta	1886–1912

* hranaté závorky značí odhadovanou dataci (platí i pro tab. 5 a 6)

Tab. 5: Rychtáři a obecní představení ve Staročernsku

Jméno	Funkce	Funkční období
Franz English	rychtář	1782–1790
Joseph Monse	rychtář	1790–1804
Franz Herzig	rychtář	1804–[1840]
Heinrich Elsner	rychtář	[1840]–1850
Matyáš Kmoníček	obecní radní	1850–[1856]
Franz Herzig ml.	obecní radní	[1856]–[1863]
Anton Knappe	místní představený	[1863]–[1869]
Josef Wolf	místní představený	[1869]–[1889]

Zdroje pro tab. 4 a 5: SOA v Zámrsku, Sb. matrik; SOA v Zámrsku, Sb. poz. kn.; SOKA Pardubice, AO Velké Koloděje; SOKA Pardubice, AO Veská; SOKA Pardubice, OŠ Veská; SOKA Pardubice, FÚ Sezemice

působnost měl rychtář spolu se svými konšely v podstatě jen v oblasti soudní. Osadu Malolánské zastupoval u velkolánského rychtáře konšel Ferdinand Schüller.⁸⁴⁾ Rychta pak nesla společné jméno *Gemeinde Teichdorf und Kleindorf*.⁸⁵⁾

V roce 1789 byla na základě josefského berního katastru ustavena ve Veské katastrální obec (*Katastralgemeinde*), která zahrnovala také Staročernsko.⁸⁶⁾ Obě vesnice tak měly na krátkou dobu společného tzv. obecního rychtáře (*Gemeinderichter*), který společně s voleným výborem obstarával berní správu ve svém obvodu.⁸⁷⁾ Tento zárodek samosprávy však skončil už v roce 1790, kdy byl josefský katastr v podstatě zrušen.

Z hlediska církevní správy nebyla zřízena pro německé vesnice u Pardubic vlastní fara. Zatímco Veská a Staročernsko náležely k farnímu úřadu v Sezemicích,⁸⁸⁾ Malolánské k dašické faře (spolu s dalšími německými osadami Velkolánské a Moravanský) a Spojil patřil spolu s Jesničankami do kolatury děkanského úřadu v Pardubicích. Náboženský život hrál pro osadníky důležitou roli, neboť se při různých církevních obřadech mohli navzájem setkávat a udržovat tak svou sounáležitost. Farní úřady v Sezemicích a Dašicích jim vyšly vstříc tím, že pro ně byly pořádány každou čtvrtou neděli bohoslužby v německém jazyce.⁸⁹⁾ Němčina se pak částečně uplatnila i v pardubickém děkanském kostele.⁹⁰⁾

Až do roku 1800 se uzavíraly ve Veské a Staročernsku téměř výhradně německé sňatky.⁹¹⁾ V obou vesnicích dohromady vzniklo za dané období 30 manželských svazků, z nichž byl jen jeden smíšený, a jeden uzavřeli čeští snoubenci. Běžně si zdejší mladí lidé vybírali své partnery z jiných německých osad na Pardubicku. Němečtí obyvatelé Spojila rovněž preferovali

84) SOKA Pardubice, AO Velkolánské, ref. 1//1, Pamětní kniha obce Velkolánské, pag. 9.

85) Tamtéž, pag. 13. SOKA Pardubice, FÚ Dašice, ukn 6, Pamětní kniha založená v r. 1846, fol. 2.

86) Lenka MATUŠÍKOVÁ, *Josefský katastr, Praha*, sv. I., inventář, Praha: Státní ústřední archiv 1989, s. 131.

87) Z. MARTÍNEK, *Archiv obce*, s. 7.

88) Krátce patřily k sezemické faře i další německé osady Drahoš a Nové Hradiště. A. KÓPECKÝ, *Sezemice*, s. 73.

89) F. K. ROSŮLEK, *Pardubicko*, III. díl, s. 180, 405; A. KOPECKÝ, *Sezemice*, s. 110;

90) Josef SAKAŘ, *Dějiny Pardubic nad Labem*, Díl III., část 1., Pardubice 1926, s. 30.

91) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1554, 1555, Matriky OZ a O, fol. 168–180; 76–78, 73.

své soukmenovce.⁹²⁾ Poněkud jiná situace panovala v Malolánském, kde ze šesti sňatků byl jeden smíšený a dva české.⁹³⁾ Zde se vliv českého živlu uplatňoval snáze díky těsné blízkosti české vesnice Zminný, ale i tím, že dvě z šesti usedlostí obhospodařovali ke konci 18. století Češi. Přesto i v této osadě německý prvek výrazně převažoval. Celkem se v sídelním areálu *Weska–Gunstdorf–Kleindorf* narodilo do konce století 184 dětí, z nichž bylo pouze 12 českých, pět smíšeného původu a pět nemanželských.⁹⁴⁾

Zdejší česká menšina byla skutečně zatím nepatrná. Dokonce se lze domnívat, že se tito Češi spíše v německých osadách alespoň zčásti poněmčili, čemuž odpovídají výsledky šetření vrchnostenského úřadu z roku 1801.⁹⁵⁾ Tehdy žilo ve Veské 111 obyvatel, ve Staročernsku 78 a ve velkolánské rychtě zahrnující i Malolánské celkem 93 osob. Podle údajů se v těchto osadách mluvilo tehdy ještě výhradně německy. Z toho vyplývá, že se německý živel na Pardubicku se svým centrem ve Veské celkem úspěšně etabloval.

Německá škola ve Veské a upevnění etnické identity v první polovině 19. století

Hlavní podmínkou pro dlouhodobé udržení národnostního či etnokulturního svérázu je vzdělávání dětí v jejich rodném jazyce. Platí to o to více pro komunitu uvnitř cizího jazykového prostředí jako v případě německých kolonií na Pardubicku. Když sem přišli kladští a slezští osadníci, rozvíjel se už několik let Felbigerův systém školství, jehož nejvýraznějším znakem byla povinná školní docházka. Na triviálních školách ve farních městech a městečkách se zpravidla vyučovalo dvojjazyčně – tedy česko-německy.⁹⁶⁾ Zpočátku, když náležela Veská se Staročernskem k farní škole v Sezemicích a Malolánské k dašické škole, se proto mohly děti německých osadníků vzdělávat alespoň částečně ve svém mateřském jazyce. Zároveň se pochopitelně seznamovaly i s češtinou. Postupem doby však sílila touha po vlastní

92) Tamtéž, DÚ Pardubice, sign. 1519, Matrika O, fol. 62.

93) Tamtéž, FÚ Dašice, sign. 417, 432, Matriky NOZ, fol. 171–180; fol. 36–37.

94) Tamtéž, sign. 416, 432, Matriky N a NOZ, fol. 92–121; 21–24; FÚ Sezemice, sign. 1548, 1549, Matriky N, fol. 456–607; 214–225; sign. 1552, Matrika N (1798–1848), fol. 1–2. U nemanželských dětí nebylo možné zjistit národnostní původ otce.

95) SOA v Zámrsku, Velkostatek (dále jen VS) Pardubice, ukn 355, Přílohy k popisu panství, 1802 (1801).

96) J. SAKAŘ, *Dějiny Pardubic nad Labem*, III. díl, část 2., Pardubice 1927, s. 157.

škole, v níž by se učilo výhradně německy. Téměř všichni autoři kladou vznik školy ve Veské až do roku 1823.⁹⁷⁾ Na základě archivních pramenů je ovšem nutno tuto dataci posunout až o celé čtvrtstoletí do minulosti.

Zajištění školní výuky pro děti z nově založených německých osad řešily úřady už v roce 1784 (obr. 4).⁹⁸⁾ Právě tehdy, pouhé čtyři roky po příchodu osadníků, byl poprvé vznesen výslovný požadavek na zřízení společného školního ústavu pro vesnice Staročernsko a Veská.⁹⁹⁾ K založení německé školy to ale ještě nevedlo. Problém nejspíš spočíval v nalezení vhodného učitele. První doložená zmínka o něm pochází až z dubna 1799 a týká se sňatku Josepha Rudolpha, „*toho času učitele ve Veské*“ [v něm. orig. „*diesmal Schullehrer in Weska*“], s Elisabeth Englichovou z vesnice Staročernsko.¹⁰⁰⁾ Je pozoruhodné, že jej jako prvního učitele ve Veské zmiňují i ti autoři, kteří kladli založení školy až do 20. let 19. století.¹⁰¹⁾

Joseph Rudolph (1774–1823) přišel do Veské z Šonova (*Schöna*) na Broumovsku.¹⁰²⁾ Jeho příchod možná souvisel s tím, že někteří obyvatelé Veské měli rodinné vazby v této pohraniční vesnici. Velkou výhodou představovala i Rudolphova aktivní znalost nářečí velmi podobného tomu kladskému.¹⁰³⁾ Do Veské se Rudolph přistěhoval pravděpodobně už v roce 1798, aby mohl na podzim zahájit školní rok 1798/1799. Bydlel

97) Srov. F. K. ROSŮLEK, *Pardubicko*, II. díl, s. 220; F. J. BERANEK, *Geschichte der untergegangenen schlesisch-glätzschen Volksinsel*, s. 163; O. ULLRICH, *O českou školu*, s. 92.

98) SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 6, Fase k uvedení německých osad do farní a školské správy, 1784, na základě rezoluce z 30. 5. 1784. Fase se týkala farní příslušnosti vsí „*nově osídlených německými imigranty*.“

99) Tamtéž. Škola měla být zřízena i pro osady Moravanský a Platěnsko. Nové Hradiště mělo být přiškoleno ke Starému, Velko- a Malolánské k Dašicím, Roveňsko k Holicím, Drahoš k Ředvicím a Hrachoviště k Rokytnu.

100) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1555, Matrika O, fol. 76 (77), 29. 4. 1799.

101) Srov. F. K. ROSŮLEK, *Pardubicko*, II. díl, s. 220; O. ULLRICH, *O českou školu*, s. 92. Naopak Kopecký připouští, že do doby založení „*kamenné školy*“ měla Veská své „*soukromé učitele*“ [přesná formulace zněla: „*Obyvatelé těchto obcí měli záhy své učitele, ovšem že soukromé*.“]. A. KOPECKÝ, *Sezemice*, s. 110. Sakař Rudolpha konkrétně zmiňuje až k roku 1807. J. SAKAŘ, *Dějiny Pardubic*, III. díl, část 2., s. 157.

102) Joseph Rudolph se narodil 13. 4. 1774 v Šonově jako syn Caspera Rudolpha a Barbary Köhlerové. SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Šonov, sign. 159-3, Matrika NOZ, fol. 270, 13. 4. 1774.

103) K tomu viz Alban Julius PRAUSE, *Die Laute der Braunauer Mundart*, Reichenberg 1927, s. 12–13, 98–105.

v domě č. 8, který patřil Paulu Kerzelovi. Buď se učilo přímo na tomto místě, nebo se jednalo o tzv. „stěhovavou školu“ spočívající v pravidelném střídání vyučovacích prostor v různých staveních. Rozhodně v této době ve Veské neexistovala žádná účelová školní budova. Podle výkazu škol na pardubickém panství z roku 1801 poskytoval Rudolph základní vzdělání nejen dětem z Veské, ale rovněž i ze sousedního Staročernska.¹⁰⁴⁾ Vyučování ve Veské mělo přitom status soukromé školy (*Privatschule*).¹⁰⁵⁾ Nelze vyloučit, že Rudolphovu „školu“ navštěvovaly také německé děti ze Spojila přiškoleného do Pardubiček.¹⁰⁶⁾ Pro tuto možnost však nesvědčí žádné doklady.¹⁰⁷⁾

Wittenberg Döllner Pöfner nimm in Sperr.
 Dillig.
 nimm in Güns- und Kerschendorf
 nimm in Tschu- und Kerschendorf
 hat, Tschingyzen der Kersch Tschingyzen
 unbst der Klein Linsen unbst Kersch Tsch.
 der Kersch Tschingyzen unbst Gzellitz.

Obr. 4: Text faze z roku 1784 týkající se zajištění školní výuky pro děti z německých osad. Doporučovala se zde mimo jiné výstavba školy pro Staročernsko a Veskou. Zdroj: SOkA Pardubice, fond Farní úřad Sezemice

104) SOA v Zámrsku, VS Pardubice, kar 73, Přehled škol na pardubickém panství k 23. 5. 1801. České děti patrně chodily do Lán u Dašic.

105) Tamtéž.

106) Tamtéž.

107) Dosud se nenašly a pravděpodobně ani nedochovaly žádné seznamy žáků, kteří se vzdělávali u Rudolpha.

Rudolph se pak asi v roce 1801 se svou chotí a synem usadil ve Staročernsku v domě č. 8, který patřil jeho švagrovi Josephu Englichovi.¹⁰⁸⁾ Ten jim poskytl dům do užívání na základě pachtovní smlouvy.¹⁰⁹⁾ Od té doby je Rudolph uváděn jako „*Schullehrer aus Gunstendorf*“,¹¹⁰⁾ což zřejmě značilo, že do Staročernska přenesl i školní výuku.¹¹¹⁾ Jako učitel se zmiňuje ještě k roku 1810, ale poté v záznamech už tento titul chybí.¹¹²⁾ Nelze tak vyloučit, že se místo výuky soustředil na správu svého pronajatého hospodářství.

Vyučování bez pevného institucionálního ukotvení v podobě „soukromé školy“ bylo už tehdy chápáno jako provizorní řešení. Postupem času tedy vyvstala potřeba opatřit si vlastní řádné školské zařízení. V srpnu 1816 se obrátili v této věci na vrchnostenský úřad zástupci nejen Veské a Staročernska, ale i Malolánského.¹¹³⁾ Bylo to vůbec poprvé, kdy se tato osada, jež zůstávala součástí velkolánské rychty, spojila se svými bližšími sousedy. Dosud přitom chodily tamější děti do dašické farní školy. Vrchnost žádost posléze postoupila krajskému úřadu v Chrudimi.¹¹⁴⁾

Další jednání s představiteli pardubického panství proběhlo na jaře 1817.¹¹⁵⁾ Na něm zastupovali Veskou rychtář Franz Nentwich s Heinrichem Pelzem, Staročernsko pak rychtář Franz Herzig s konšelem Franzem Englichem a Malolánské konšel Joseph Schiller. Cílem jednání bylo nejprve zajistit pro německé osady vlastního pomocného učitele (*Schulgehilfe/r*). Pro budoucí veřejnou školu se tak předpokládal podučitelský status. Na jednání se všechny tři osady zavázaly, že přispějí novému učiteli na školní plat stanovený na 120 zlatých ročně, což už bylo předjednáno v roce

108) První dítě se jim narodilo ještě ve Veské v roce 1800, ale druhé už ve Staročernsku. SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1552, 1549, Matriky N, fol. 2, 13. 9. 1800; fol. 237 (225), 5. 1. 1802.

109) Tamtéž, sign. 1552, Matrika N, fol. 90. V soupisu obyvatel Staročernska z roku 1808 se Rudolph uváděl jako držitel domu č. 8. SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 4, Soupis obyvatel Staročernska, 1808.

110) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1555, Matrika O, fol. 77 (78).

111) Toho si všiml Sakař, jenž z toho nesprávně vyvodil: „*Pro německé kolonisty Pardubského východu byla zřízena škola v Staročernsku* [sic], v níž r. 1807 učil Josef Rudolph.“ J. SAKAŘ, *Dějiny Pardubic*, III. díl, část 2., s. 157. Pokud měl být aplikován spíše méně pravděpodobný princip „stěhovavé školy“, odkazoval výraz „*učitel ve Staročernsku*“ pouze na kantorovo bydliště.

112) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1557, Matrika O, fol. 110, 111.

113) Tamtéž, VS Pardubice, kar 117, Postoupení žádosti z 13. 8. 1816 Krajskému úřadu v Chrudimi, 30. 4. 1817.

114) Tamtéž.

115) Tamtéž, Protokol z jednání o zřízení školy ve Veské, 29. 4. 1817.

1816.¹¹⁶⁾ Výše příspěvků jednotlivých přiškolených osad závisela na počtu „poskytnutých“ žáků. Zároveň bylo rozhodnuto, že nová škola bude mít sídlo ve Veské.¹¹⁷⁾ Výsledky jednání byly sděleny krajskému úřadu, přičemž se otevřeně psalo o „německé škole“.¹¹⁸⁾ Na místo učitele se už nepočítalo s Josephem Rudolphem.¹¹⁹⁾

Učitelem pro školu ve Veské byl dne 18. září 1817 ustanoven teprve dvacetiletý Václav Šimek (Wenzel Schimek) se zatím dočasnou platností.¹²⁰⁾ Řádným podučitelem se stal až po vykonání veřejné zkoušky v dubnu následujícího roku. Šimek zahájil výuku v provizorních prostorách už od školního roku 1817/1818.¹²¹⁾ Tak se škola ve Veské (*Schule zu Weska*) stala standardní triviální školou s podučitelským statutem, přičemž byla filiální k farní škole v Sezemicích.¹²²⁾ První školní rok mělo nastoupit celkem 43 dětí, z toho 20 z Veské, 14 ze Staročernska a 9 z osady Malolánské.¹²³⁾ Výuka probíhala pravděpodobně na domovním čísle 12, kde Šimek bydlel u rodiny Spitzerů.¹²⁴⁾ Vrchnost označovala rodící se školský ústav (*Schulstazion*) za „mateřskou školu“ (*Mutterschule*), což vyjadřovalo, že se děti učily ve své mateřštině.¹²⁵⁾ V říjnu 1818 bylo pak povoleno pro školu ve Veské využívat k topení dříví z okolních lesů.¹²⁶⁾

Podmínky zůstávaly dosti provizorní a už od založení školy ve Veské se předpokládala stavba nové školní budovy.¹²⁷⁾ Tou dobou na pardubickém panství vznikaly moderně vybavené školy, popřípadě se původně

116) Tamtéž, VS Pardubice, kar 117, Postoupení žádosti z 13. 8. 1816 Krajskému úřadu v Chrudimi, 30. 4. 1817.

117) Uvažovanou možností pro sídlo školy bylo též Staročernsko. Tamtéž, Konzistoř v Hradci Králové faráři v Sezemicích, 20. 11. 1817.

118) Tamtéž, Vrchnostenský úřad Pardubice Krajskému úřadu v Chrudimi, 30. 4. 1817.

119) SOA v Zámrsku, Sb. poz. kn., PozK Pardubice, ukn 50, fol. 399–401.

120) Tamtéž, VS Pardubice, kar 117, Farní úřad Sezemice Vrchnostenskému úřadu Pardubice, 6. 5. 1818.

121) SOA v Zámrsku, VS Pardubice, kar 117, Školní fase – škola ve Veské, 28. 12. 1817.

122) SOkA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 5, Přehled škol ve farním obvodu Sezemice k 28. 9. 1847.

123) SOA v Zámrsku, VS Pardubice, kar 117, Školní fase – škola ve Veské, 28. 12. 1817.

124) Tamtéž, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1557, Matrika O, fol. 113, 13. 6. 1821.

125) Tamtéž, VS Pardubice, kar 116, Vrchnostenský úřad Pardubice vikařiátu v Sezemicích, 2. 5. 1818.

126) Tamtéž, c. k. Správa státních statků v Praze Vrchnostenskému úřadu Pardubice, 9. 10. 1818.

127) Tamtéž, kar 117, Školní fase – škola ve Veské, 28. 12. 1817.

dřevěné školní budovy adaptovaly na zděné.¹²⁸⁾ Náklady přitom nesla vrchnost. Zástupci Veské, Staročernska a Malolánského proto v roce 1820 požádali vrchnostenský úřad o povolení a zajištění stavby „*řádné školní budovy v německé školní stanici Veská*.“¹²⁹⁾ Další žádost byla podána ještě ke konci téhož roku a v ní se uvádělo, že „*podepsaní rychtáři a přisedíci třech německých obcí Veská, Staročernsko a Malolánské prosí jménem všech obyvatel vážený c. k. Vrchnostenský úřad [...] o umožnění vybudovat novou školní budovu*.“¹³⁰⁾ Podání bylo zdůvodněno především tím, že už „*čtyři roky*“ (sic) existující německá škola nemá dosud vhodnou budovu pro vyučování. Zároveň žadatelé připomněli, že osady po celou dobu na školu platily. Ve prospěch výstavby nové budovy se snažila vrchnost intervenovat u chrudimského krajského úřadu a v roce 1821 vesecký ústav zařadila do svého výčtu škol s nevyhovujícími vyučovacími prostory.¹³¹⁾ Mezitím se učitel Šimek rozhodl ve Veské zapustit kořeny a v červnu 1821 se oženil s Katharinou Bittnerovou z Drahoše.¹³²⁾

Přípravy stavby školy pokračovaly v dalším roce, kdy se zástupci příslušných osad vyslovili pro zděnou budovu a řešili také zajištění otopu během zimy. Za Veskou v té době vystupoval nový rychtář Karl Kerzel.¹³³⁾ Stavební práce proběhly během roku 1823 a už na podzim se mohly otevřít „brány“ nové školy. Jednopodlažní školní dům zahrnoval kromě učební místnosti také dvoupokojový učitelství byt a nechybělo ani podsklepení (obr. 5).¹³⁴⁾ Předpokládané náklady na stavbu měly činit 3 198 zlatých, ale nakonec byl tento rámec mírně překročen.¹³⁵⁾ Stavební materiál dodala vrchnost a práce obstarali obyvatelé vesnic.¹³⁶⁾

128) J. SAKAŘ, *Dějiny Pardubic*, III. díl, část 2., s. 161.

129) SOA v Zámrsku, VS Pardubice, kar 117, Konzistoř Hradec Králové Vrchnostenskému úřadu Pardubice, 30. 11. 1820.

130) Tamtéž, kar 111, Žádost o novou školní budovu podaná u Vrchnostenského úřadu Pardubice, 8. 12. 1820.

131) SOA v Zámrsku, VS Pardubice, kar 117, Vrchnostenský úřad Pardubice Krajskému úřadu v Chrudimi, 18. 4. 1821; tamtéž, kar 144, Zpráva Vrchnostenského úřadu Pardubice, 9. 8. 1821. Ve zprávě se doslova psalo o školních budovách ve „*velmi špatném stavu*“.

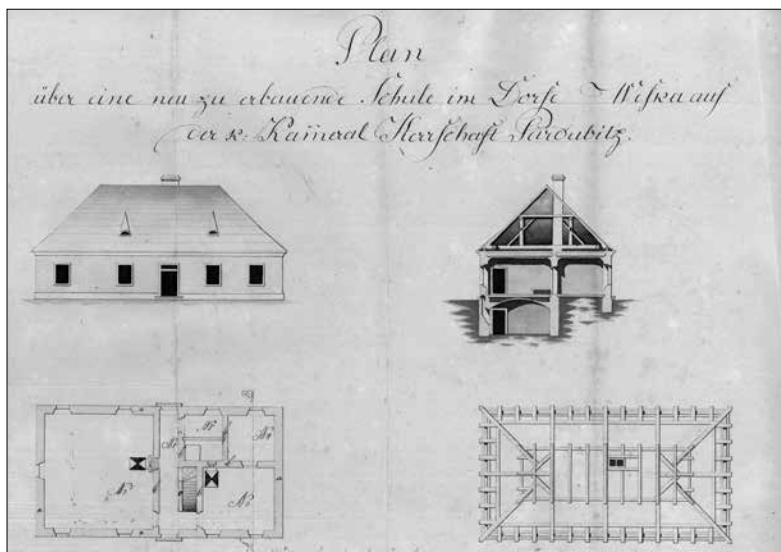
132) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1557, Matrika O, fol. 113, 13. 6. 1821.

133) Tamtéž, VS Pardubice, kar 144, Zástupci Veské, Malolánského a Staročernska Vrchnostenskému úřadu Pardubice, 26. 5. [1822].

134) Tamtéž, Krajský úřad v Chrudimi Vrchnostenskému úřadu Pardubice, 14. 7. 1823 a 8. 11. 1822; O. ULLRICH, *O českou školu*, s. 92.

135) SOA v Zámrsku, VS Pardubice, kar 144, c. k. Správa státních statků v Praze Vrchnostenskému úřadu Pardubice, 15. 6. 1824.

136) Tamtéž; O. ULLRICH, *O českou školu*, s. 92.

Obr. 5: Stavební plán školní budovy ve Veské, která byla postavena v roce 1823.
Zdroj: SOA v Zámrsku, fond Velkostatek Pardubice

Krátce po otevření nové školy zemřel ve Staročernsku někdejší učitel ve Veské Joseph Rudolph. Dne 26. října 1823 ve věku pouhých 49 let podlehl tehdy obávané tuberkulóze (souchotinám).¹³⁷⁾ V tuto symbolickou dobu tak odešel muž, jenž stál u zrodu školství v německých koloniích.¹³⁸⁾

S novou vlastní budovou pod domovním číslem 16 se mohla německá triviální škola ve Veské (*Trivialschule zu Weska*) dále rozvíjet. V roce 1830 opustil školu Václav Šimek, jenž nastoupil jako učitel na pardubickou hlavní školu, odkud v roce 1831 odešel neznámo kam.¹³⁹⁾ Jeho nástupcem ve Veské se stal Josef Buchna (1801–?), který sem přišel z Borohrádku.¹⁴⁰⁾ Ten se

137) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1559, Matrika Z (1810–1850), fol. 101, 26. 10. 1823.

138) Z textů Rosůlka a Ullricha [F. K. ROSŮLEK, *Pardubicko*, II. díl, s. 220; O. ULLRICH, *O českou školu*, s. 92–93] přitom vyplývá, že Rudolph měl být snad prvním učitelem na nově postavené škole po roce 1823. Ullrich přitom patrně vycházel z Rosůlka, aniž si uvědomil rozpor s matričními údaji.

139) SOKA Pardubice, Hlavní škola Pardubice, ukn 1, Pamětní kniha pardubické hlavní školy, fol. 10, 33.

140) Josef Buchna se narodil 9. 1. 1801 v Borohrádku jako syn tamějšího dlouholetého „vzorného učitele“ Josefa Buchny, který zemřel v roce 1850 ve věku

velmi zasloužil o rozvoj svěřeného ústavu,¹⁴¹⁾ na což později vzpomínal vesecký rodák Ignaz Schneider (1823–1901), jenž školu tehdy navštěvoval: „*Tento ústav se těšil již brzy po svém zřízení dlouhou dobu velmi dobré pověsti, pod vedením statečného učitele, pana Josefa Buchny, takže do této skromné vesnice docházely děti vážených rodičů i z míle vzdálených koutů, aby si vyučováním a kontaktem osvojily německý jazyk.*“¹⁴²⁾ Vedle německých žáků navštěvovaly školu nejen české děti z Veské a Staročernska,¹⁴³⁾ ale i z osady Malé Koloděje, jež byla přeškolená z Lán u Dašic do Veské.¹⁴⁴⁾

Je poněkud paradoxní, že se na vzniku a rozvoji německé školy ve Veské podíleli dva čeští učitelé – Šimek a po něm Buchna. Druhý jmenovaný se v roce 1833 oženil ve svých 32 letech s Janou Svobodovou z Koloděj.¹⁴⁵⁾ Ve Veské sloužil jako učitel plných 12 let, než ho v roce 1844 nahradil Němec Fabian Zimmer (1816–?) původem z Nebeské Rybné na úpatí Orlických hor.¹⁴⁶⁾ Podle školní matriky, kterou Zimmer založil, chodily do školy v letech 1846–1849 převážně děti z Veské, menší podíl žáků měly

88 let. SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Borohrádek, sign. 9-5, Matrika NOZ (1796–1833), fol. 20, 9. 1. 1801; tamtéž, sign. 9-13, Matrika Z (1834–1880), 10. 7. 1850.

141) V roce 1831 tak například založil knihu cti (*Ehrenbuch der Trivialschule Weska*) vedenou v letech 1831–845. Do ní se Buchna přímo podepisoval. SOkA Pardubice, Obecná škola (dále jen OŠ) Veská, ukn 7, Kniha cti (1831–1845), nefol. Dosavadní česká literatura ho však mezi učiteli ve Veské vůbec nezmiňuje! Srov. F. K. ROSŮLEK, *Pardubicko*, II. díl, s. 220; O. ULLRICH, *O českou školu*, s. 92–93. Ullrich uvádí, že po Šimkovi přišel Zimmer.

142) [Anonym], *Die deutschen Kolonien auf der ehemaligen Staatsdomäne Pardubitz*, Mittheilungen für Geschichte des Vereines für Deutschen in Böhmen, III. Jahrgang, Redigiert von A. Schmalfluss, Prag 1865, s. 25–27, zde s. 26. V něm. orig.: „*Diese Anstalt erfreute sich bald nach ihrer Errichtung, unter dem wackeren Lehrer, Herrn Joseph Buchna, lange Zeit eines sehr guten Rufes, so daß in dieses schlichte Dorf aus meilenweiter Entfernung Kinder angesehener Ältern kamen, sich hier durch Umgang und Unterricht die deutsche Sprache anzueignen.*“ Schneider svůj text nepodepsal, avšak byl autorem tohoto příspěvku již dříve identifikován. Srov. R. NOVOTNÝ, *Příspěvek k dějinám*, s. 80–81. Schneider působil jako ředitel školy v Kadani. Když jako malý chlapec docházel na veseckou školu za působení J. Buchny, byl považován za pilného žáka. SOkA Pardubice, OŠ Veská, ukn 7, Kniha cti (1831–1845), nefol., 19. 12. 1835, 18. 2. 1836.

143) SOkA Pardubice, OŠ Veská, ukn 7, Kniha cti (1831–1845), nefol., 22. 5. 1844.

144) O. ULLRICH, *O českou školu*, s. 92.

145) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1557, Matrika O, fol. 114, 11. 2. 1833.

146) Fabian Zimmer se narodil 22. 6. 1816 v Nebeské Rybné jako syn Ignaze Zimmera a jeho manželky Anny Marie. SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Nebeská Rybná, sign. 107-3, Matrika N (1829–1883), fol. 99.

Staročernsko a Koloděje a nejméně jich posílalo Malolánské.¹⁴⁷⁾ Na vesecké škole se pochopitelně učilo ve spisovné němčině, jež se v mnohém lišila od skutečné mateřštiny potomků kladsko-slezských emigrantů.

Tab. 6: Přehled učitelů na německé škole ve Veské

Jméno	Působení
Joseph Rudolph *	1798/1799–[1810]
Václav Šimek (Wenzel Schimek)	1817–1830
Josef Buchna	1830–1844
Fabian Zimmer	1844–1862
Josef Schindler	1862–1871
Jakob Weichet	1871–1878
Franz Janischta	1878–1881
Theodor Anderle	1881–1885
Anton Hessler	1885–1886
Johann Mück	1886–1896
Josef Fischer	1896–1897
Karel Brožek **	1897–1906

* působil jako soukromý učitel pro Veskou a Staročernsko, po roce 1801 učil ve Staročernsku

** Brožek pokračoval na obecné škole ve Veské i po zavedení českého vyučovacího jazyka, zůstal zde až do roku 1918

Zdroje: SOA v Zámrsku, Sb. matrik; SOKA Pardubice, OŠ Veská

Právě dialekt patřil mezi hlavní prvek jejich kulturní identity.¹⁴⁸⁾ V první polovině 19. století tvořil běžný dorozumívací prostředek nejen ve Veské, Staročernsku a Malolánském, ale i v dalších německých osadách na Pardubicku. Podle Schneiderova svědectví se nářečí zachovalo v téměř ryzí podobě a nijak zvlášť se nelišilo od „staré vlasti“.¹⁴⁹⁾ Kromě toho se předaávaly z generace na generaci slovesné a jiné folklorní tradice kladského

147) SOKA Pardubice, OŠ Veská, ukn 3, Školní matrika (1840–1878), nefol., ročníky 1840–1843. Školní matrika se vztahovala na ročníky narození od roku 1840. Založena musela být tedy později.

148) Srov. F. J. BERANEK, *Geschichte der untergegangenen schlesisch-glätzschen Volksinsel*, s. 161.

149) *Die deutschen Kolonien*, s. 27.

původu, z nichž některé se adaptovaly na nové prostředí.¹⁵⁰⁾ Specifická pak byla narace vyjadřující vděčnost habsburskému domu, konkrétně Marii Terezii a Josefu II. za přijetí tehdejších emigrantů do nové vlasti.¹⁵¹⁾ Tyto prvky etnokulturní identity se bezpečně uchovaly nejméně u prvních dvou generací, které se narodily už v Čechách (tj. ročníky narozené do první poloviny 19. století), později však docházelo k jejich oslabování.

Veská, Staročernsko i Malolánské si zachovaly po celou první polovinu 19. století výhradně německý ráz. Češi žijící v okolí si velmi dobře uvědomovali etnický svéráz těchto vesnic. Toto vnímání se odrazilo v širokém používání německých toponym. Zvláště se to projevovalo v případě Staročernska, pro které se v českém jazyce dlouho používalo výhradně německého názvu *Gunstdorf* – např. „z *Gunstdorfu*“.¹⁵²⁾ Prosazovaly se i různé zkomolené varianty jako např. již zmíněný *Kunstdorf* nebo dokonce *Kunsdorf* [sic].¹⁵³⁾

Přestože etnokulturní charakter vesnice zůstával zatím neměnný, začaly se už v této době projevovat jisté tendence předznamenávající pozdější asimilační procesy. Zhruba od 20. let 19. století postupně slábly vazby na obyvatele vzdálenějších německých kolonií v oblasti Pardubicka.¹⁵⁴⁾ Přitom ještě v předchozích dvou dekadách se udržovaly styky i s kladskými emigranty, kteří zůstali v pohraničí. Pouta se udržela jen mezi Veskou, Staročernskem a Malolánským.

Na začátku 19. století ještě přicházely nové německé rodiny. V roce 1804 tak získal dům č. 11 ve Veské Franz Janisch z Jetřichova (*Dittersbach*) na Broumovsku.¹⁵⁵⁾ Po jeho smrti v roce 1812 převzal usedlost do správy Ignaz Neugebauer, a to až do dovršení dospělosti Janischova dědice Augustina.¹⁵⁶⁾ Začátkem 19. století si postavil nový dům (č. 14) na parcele po Antonu

150) TÝŽ, *Volkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, s. 242–247.

151) *Die deutschen Kolonien*, s. 26.

152) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1552, fol. 128, 131–132.

153) Srov. František PALACKÝ, *Popis království českého čili podrobné poznamenání všech dosavadních krajůw, panství, statkůw, měst, městeček a vesnic, někdejších hradůw a twrzí, též samot a zpustlých osad mnohých w zemi české, s udáním jejich obyvatelstwa dle popisu r. MDCCCXLIII wykonaného*, Praha 1848, s. 168.

154) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1557, Matrika O, fol. 100–126.

155) Tamtéž, Sb. poz. kn., PozK Pardubice, ukn 52, fol. 174; tamtéž, Sb. matrik, FÚ Ruprechtice, sign. 141-7599, Matrika NOZ (1733–1785), nefol., 24. 2. 1783. Janisch byl synem tamějšího rychtáře Franze Janische st.

156) Tamtéž, Sb. poz. kn., PozK Pardubice, ukn 52, fol. 176–178.

Wolfovi tkadlec Karl Löffler, který byl synem podruha Ignaze Löfflera, jenž ve Veské žil už nějakou dobu.¹⁵⁷⁾ Do Veské se přistěhoval ze Spojila kolem roku 1811 Karl Bauch, jeden ze synů tamějšího německého fámilianta.¹⁵⁸⁾ Ve Staročernsku pak převzal v roce 1809 dům č. 1 Kaspar Ulbrich.¹⁵⁹⁾ Zcela přitom zmizely rody Monse (č. d. 3) a Tauz (č. d. 6).¹⁶⁰⁾ V Malolánském získal dům č. 14 Michael Wolf po Michaelu Volknerovi. Množství výměn v osadě Malolánské způsobilo, že kolem poloviny 19. století zůstala jen jedna usedlost v držení původního osadnického rodu (Schiller).¹⁶¹⁾ Ojedinele ještě probíhaly výměny usedlostí mezi fámilianty z různých osad. V roce 1801 tak směnil Anton Fritsche svou usedlost č. 1 ve Veské za dům č. 10 ve Spojile, který vlastnil Ignaz Hanke.¹⁶²⁾ O dva roky později si vyměnili usedlosti Franz Erber z Malolánského č. d. 10 s Josefem Hübnerem z Hrachoviště.¹⁶³⁾ Ve 30. letech se přistěhoval do Veské Josef Tirich původem taktěž z osady Hrachoviště, jenž získal dům po svém dědečkovi z matčiny strany Michaelu Kornovi ml.¹⁶⁴⁾

Stavebně se nejvíce rozvíjela Veská, kde bylo během let 1804–1850 postaveno pět nových domů. Ve 20. letech tu zároveň proběhlo přečíslování domů včetně školy (č. d. 16).¹⁶⁵⁾ Celkem nedávno postavená Löfflerova chalupa tak získala č. 1, přičemž se změnila čísla ostatních stavení (tab. 1). V roce 1839 si postavil dům č. 17 Franz Köhler, jehož otec měl ve Veské status podruha.¹⁶⁶⁾ Další dvě nová stavení patřila Fibichům a Janischům (č. d. 18 a 19).¹⁶⁷⁾

157) Tamtéž, fol. 189. Karl Löffler přišel do Veské z Leštinky na Skutečsku, kde nějakou dobu po smrti své první manželky působil jako tkadlec. Znovu se tam oženil s Alžbětou Novotnou a poté se vrátil do Veské. Tamtéž, Sb. matrik, FÚ Skuteč, sign. 315, Matrika O (1785–1807), fol. 64, 1. 8. 1795.

158) Tamtéž, FÚ Sezemice, sign. 1557, Matrika O, fol. 111, [2. 9.] 1811. Skutečnost, že Karl Bauch byl synem Johanna Baucha ze Spojila, potvrzuje matriční záznam z roku 1840. Tamtéž, sign. 1552, Matrika N, fol. 53, 3. 5. 1840.

159) SOA v Zámrsku, Sb. poz. kn., PozK Pardubice, ukn 50, fol. 273.

160) SOkA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 4, Soupis obyvatel Staročernska, 1808.

161) SOA v Zámrsku, Sb. poz. kn., PozK Pardubice, ukn 50, fol. 175–238.

162) Tamtéž, ukn 52, fol. 2–4.

163) Tamtéž, ukn 50, fol. 175–177.

164) SOkA Pardubice, Oldřich Ullrich, Sezemice, př. č. 23/16, bal 1, rkp 2, Veská, fol. 11.

165) Tamtéž, FÚ Sezemice, kar 4, Závazné prohlášení obyvatel Veské, 20. 10. 1825.

166) Tamtéž, Oldřich Ullrich, Sezemice, př. č. 23/2016, bal 1, rkp 2, Veská, fol. 14.

167) Tamtéž.

Obr. 6: Pohled na někdejší školní budovu ve Veské.
Zdroj: foto autor (červenec 2017)

Do německých vesnic se začali ve větší míře stěhovat Češi, kteří tu pracovali jako čeledíni nebo drobní řemeslníci.¹⁶⁸⁾ Někteří z nich tu získali i svá vlastní stavení. V roce 1804 si tak ve Staročernsku postavil dům č. 10 Václav Záleský.¹⁶⁹⁾ Krátce drželi usedlosti ve Veské Češi Balcar a Pelikán. Po Nentwichovi získal v roce 1822 dům č. 4 (původně č. 3) Jan Honzů. Od něho jej posléze koupil František Rada, jehož syn Josef získal v roce 1844 ještě dům č. 9 (původně 7).¹⁷⁰⁾

Postupně došlo rovněž ke zvyšování počtu smíšených česko-německých sňatků, a to nejen kvůli českému přistěhovalectví. Zatímco v letech 1801–1825 bylo uzavřeno ve Veské pouze pět smíšených manželství z celkového počtu 30, v letech 1826–1850 už devět. Počet čistě německých svateb přitom klesl na pouhou polovinu.¹⁷¹⁾ Ve Staročernsku se smíšená

168) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1557, 1552, Matriky O a N, fol. 100–126; 21–82, 98–132.

169) Tamtéž, Sb. poz. kn., PozK Pardubice, ukn 50, fol. 428.

170) SOkA Pardubice, Oldřich Ullrich, Sezemice, př. č. 23/2016, bal 1, rkp 2, Veská, fol. 5, 8.

171) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1555, 1557, Matriky O, fol. 76 (77)–77 (78); 110–126.

a česká manželství vyskytovala prozatím v relativně nižší míře.¹⁷²⁾ Tendence nicméně jasně ukazovaly větší ochotu obyvatel německých vesnic ke sblížení s českým okolím.

Osady Veská a Staročernsko si udržovaly vitalitu populačním růstem, na němž se podílelo přistěhovalectví spolu s přirozenou reprodukcí. K roku 1837 žilo ve Veské 184 obyvatel (včetně jedné židovské rodiny) a o šest let jejich počet vzrostl na 190.¹⁷³⁾ Ve Staročernsku, kde pobývalo v roce 1808 pouze 42 lidí, vzrostla populace k roku 1837 na 122 obyvatel (včetně jedné rodiny evangelické) a do roku 1843 se jejich počet zvýšil na 143.¹⁷⁴⁾ Demografický vývoj v Malolánském nelze přesněji postihnout, neboť příslušné údaje o obyvatelstvu se vykazovaly za celou velkolánskou rychtu dohromady. Vzhledem ke stavební stagnaci se však počet obyvatel patrně příliš neměnil.

V čele Veské se v první polovině 19. století vystřídali rychtáři Heinrich Pelz, Franz Nentwich, kterého nahradil znovu Pelz, pak následovali Karl Kerzel a nakonec Augustin Janisch (1811–1881).¹⁷⁵⁾ Během stejného období působili v čele Staročernska pouze tři rychtáři: Joseph Monse, Franz Herzig a Heinrich Elsner.¹⁷⁶⁾ Malolánské pak zastupoval konšel Joseph Schiller.¹⁷⁷⁾

Zatímco ve Veské, Staročernsku a Malolánském si německý živel stále držel svou dominantní pozici, německá menšina ve Spojile byla předurčena k brzkému zániku.¹⁷⁸⁾ Ačkoliv se spojilští Němci snažili od počátku udržovat intenzivní vztahy se svými druhy ze sousedních německých osad,¹⁷⁹⁾ k jejich udržení to nestačilo. K tomu jistě přispěla i slabá schopnost reprodukce. V roce 1795 sice nakrátko stoupl počet německých usedlostí na pět, když

172) Tamtéž, sign. 1555, 1557, Matriky O, fol. 72 (73)–74 (75); 100–107.

173) J. G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen*, 5. Band, s. 79–80; F. PALACKÝ, *Popis království*, s. 168.

174) SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 4, Soupis obyvatel Staročernska, 1808; J. G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen*, 5. Band, s. 80; F. PALACKÝ, *Popis království*, s. 168.

175) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1555, 1157, Matrika O, fol. 76 (77)–77 (78); 110–126.

176) Tamtéž, fol. 72 (73)–74 (75); 100–107.

177) SOKA Pardubice, AO Velkolánské, ref. 1//1, Pamětní kniha obce Velkolánské, pag. 11.

178) Kromě familiantských rodin zde žili i němečtí podruzi. Byli jimi například Anton Hewer, Walentinus Waiser, Johann Schulz nebo Johann Krebs. SOA v Zámrsku, DÚ Pardubice, sign. 1498, Matrika N, fol. 165; sign. 1500, Matrika N (1807–1841), fol. 86, 99.

179) Tamtéž; SOA v Zámrsku, Sb. matrik, DÚ Pardubice, sign. 1519, Matrika N, fol. 62–66.

dům č. 12 koupil Georg Nentwich z Veské, ale ten už roku 1801 spojil opustil.¹⁸⁰⁾ V roce 1808 se pak počestila první původně německá familie č. 10, na které se vystřídali po původním držiteli Englerovi Ignaz Hanke z Jesničánek (1792), Anton Fritsche z Veské (1801) a Michael Volkner z Malolánského (1805).¹⁸¹⁾ Tento dům od roku 1808 drželi čeští familianti.

Spojilským Němcům se podařilo přivést na svět pouze druhou generaci, která měla jako mateřskou řeč němčinu. V letech 1786–1803 se ve Spojile narodilo asi 24 německých dětí.¹⁸²⁾ Tito potomci původních familiantů se však povětšinou ze Spojila stěhovali jinam. Někteří z nich našli svůj nový domov v okolních německých osadách. Ti, kteří zůstali, uzavírali sňatky s místními Čechy. V roce 1811 se tak provdala dcera Johanna Hornika Theresia za Jakuba Kubizňáka z Ředic,¹⁸³⁾ což vedlo k počestění usedlosti č. 11. Syn Ignaze Hankeho Josef se pak oženil v roce 1820 s Annou Bartákovou ze Spojila.¹⁸⁴⁾ Johann (Jan) Bauch ml., narozený ještě před příchodem svého otce do Čech, uzavřel sňatek s Marií Komárkovou z Chvojna.¹⁸⁵⁾

Bauchovu usedlost č. 9 nakonec získala jeho dcera Barbora, jež se provdala za Jana Pecáka, a v roce 1832 se jim narodil syn Jan.¹⁸⁶⁾ To předznamenalo zmizení rodového jména Bauch ze Spojila.¹⁸⁷⁾ Nutno ovšem dodat, že už děti ze třetí generace zřejmě hovořily jen česky, což souviselo i s tím, že Spojil byl už od počátku přiškolen do Pardubiček.

Posledním spojilským Němcem byl právě Johann Bauch ml., který zemřel ve Spojile dne 26. října 1847 ve věku 68 let.¹⁸⁸⁾ V té době již měly všechny původně německé usedlosti dávno české držitele. „Biologické“ stopy německého osídlení ve Spojile však ještě řadu let zůstaly patrné, a to

180) SOkA Pardubice, Oldřich Ullrich, Sezemice, př. č. 23/2016, bal 1, rkp 2, Spojil, fol. 68.

181) Tamtéž.

182) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, DÚ Pardubice, sign. 1498, Matrika N, fol. 157–166.

183) Tamtéž, sign. 1519, Matrika O, fol. 65, 9. 7. 1811; SOkA Pardubice, Oldřich Ullrich, Sezemice, př. č. 23/2016, bal 1, rkp 2, Spojil, fol. 68.

184) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, DÚ Pardubice, sign. 1519, fol. 66, 25. 1. 1820.

185) Tamtéž, sign. 1500, Matrika N, fol. 86, 12. 10. 1814.

186) Tamtéž, fol. 107, 9. 6. 1832.

187) Až do konce 19. století se udržela vesecká větev Bauchů, kterou založil Karl Bauch jakožto bratr „posledního Němce“ ze Spojila Johanna Baucha ml. Viz pozn. 158.

188) SOA v Zámrsku, DÚ Pardubice, sign. 1530, Matrika Z (1823–1869), fol. 59, 26. 10. 1847.

až nejméně do 60. let 19. století.¹⁸⁹⁾ Ve Spojile už nicméně nefigurovalo žádné německé jméno. Přibližně ve stejné době došlo vlivem izolovanosti a početně slabého osídlení k počestění Jesničánek.¹⁹⁰⁾ Zánik těchto dvou malých německých komunit byl předzvěstí možného vývoje i pro vnitřně konsolidovaná německá sídla Veská, Staročernsko a Malolánské.

Obrana německé identity před asimilačním tlakem na pozadí „národnostního boje“

Pro další osudy německého osídlení na Pardubicku se stal přelomovým revoluční rok 1848, který vedl k dalekosáhlým politickým a společenským změnám. Připravil také půdu pro vzestup nacionalistického diskursu. V jazykově českých oblastech se prosazovala čeština na úkor němčiny nejen v úředním styku, ale i ve školství.¹⁹¹⁾ S pokusem o zavedení ústavy se začala připravovat zásadní správní reforma spočívající v likvidaci dosavadního patrimoniálního systému, který mělo z velké části nahradit obecní zřízení.¹⁹²⁾ Patent o zrušení poddanství ze dne 7. září 1848 implikoval zánik vrchnostenských úřadů. Ty však měly prozatímně působit až do ustavení nových orgánů veřejné správy.¹⁹³⁾

V této bouřlivé době vykonával funkci rychtáře ve Veské Augustin Janisch, který v roce 1844 nahradil Karla Kerzela, zatímco Staročernsko

189) Tamtéž, sign. 2648, Matrika N, fol. 1–46. Ve Spojile se ještě dlouho rodily děti, které byly po mateřské linii příbuzné s někdejšími německými osadníky. Do Spojila se v několika případech také provdaly dcery německých osadníků ze Staročernska a Veské. V roce 1852 se např. ve Spojile č. p. 8 narodil Antonín Rudolf, jehož dědečkem byl učitel Joseph Rudolph ze Staročernska. Tamtéž, sign. 2648, Matrika N (1841–1880), fol. 20, 8. 11. 1852.

190) Tamtéž, sign. 1522, Matrika O (1832–1862), fol. 355–356; tamtéž, sign. 1502, Matrika N (1813–1860), fol. 101–110.

191) *Maßregeln zur Verbesserung des Volksschulen-Unterrichtes und hinsichtlich der Sprache für denselben*, PGV Nr. 110/1948, in: Sr. k. k. Majestät Ferdinand des Ersten politische Gesetze und Verordnungen für sämtliche Provinzen des Oesterreichischen Kaiserstaates, mit Ausnahme von Ungarn und Siebenbürgen, 76. Band, welcher die Verordnungen vom 1. Januar bis 2. December 1848 enthält, Wien 1851, s. 281–284, zde s. 281. To vedlo k ukončení zejména dvojjazyčné výuky na městských triviálních školách v ryze českých oblastech.

192) Obecní zřízení předpokládala už tzv. dubnová ústava z roku 1848 a poté ho zakotvila březnová ústava z roku 1849. Obecní samosprávu nezrušily ani Silvestrovské patenty z roku 1851, byť ji zanechaly v okleštěné podobě.

193) *Allerhöchstes Patent vom 7. September 1848, Aufhebung des Unterthänigkeitsbandes und Entlastung des bäuerlichen Besitzes*, PGV Nr. 112/1848, in: Sr. k. k. Majestät Ferdinand des Ersten politische Gesetze, 76. Band, s. 285–288, zde s. 287.

spravoval rychtář Heinrich Elsner.¹⁹⁴⁾ Přijetí tzv. prozatímního obecního zákona z roku 1849 zahájilo proces vzniku samosprávných obcí.¹⁹⁵⁾ Místní obcí (*Ortsgemeinde*) se mohly stát jen dosavadní katastrální obce, proto musel být nejprve pořízen jejich soupis.¹⁹⁶⁾ Ze sledovaných tří německých vesnic měla tento status jen Veská,¹⁹⁷⁾ zatímco Staročernsko patřilo jako osada ke katastrální obci Spojil a Malolánské do katastru obce Zminný.¹⁹⁸⁾ Podle jednoho konceptu z roku 1849 se mělo Staročernsko spolu se Spojilem přisloučit do obce Pardubičky,¹⁹⁹⁾ zatímco Malolánské coby součást katastrální obce Zminný mělo patřit k obci Hostovice.²⁰⁰⁾ Budoucí postavení Veské nebylo zatím zcela vyjasněno a zřejmě se uvažovalo o možnosti, že by se tato osada sama konstitovala jako obec.

Zavedení obecní samosprávy se nakonec ještě na podzim 1849 odložilo na dobu po dokončení reformy státní správy.²⁰¹⁾ Tak začalo téměř roční přechodné období, během něhož vykonávaly provizorní správu rychtářské úřady. Začátkem února 1850 zahájily svou činnost podkrajské (okresní) úřady, jež nahradily patrimoniální orgány.²⁰²⁾ Vlastní proces utváření ko-

194) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1557, 1522, Matriky O a N, fol. 120–121; 126.

195) *Kaiserliches Patent vom 17. März 1849* (Nr. 170/1849 Reichsgesetzblatt /dále jen RGBL./, S. 203 ff.), Provisorisches Gemeindegesetz, § 1, 3.

196) *Guberniální dekret č. 86 od 13. června 1849, Navedení, jak se má zavést zákon obecní*, in: *Zákoník zemský a Věstník vládní korunní země České*, roč. 1., 1849, s. 62–74, zde s. 62–63.

197) *Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech*, [online], Veská (*Weska*), 1839/1845, dostupný z URL: <http://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>, [cit. 12. 6. 2017].

198) Tamtéž, Spojil (*Spogil*) včetně osady Staročernsko (*Gunstdorf*); Zminný včetně osady Malolánské (*Kleindorf*).

199) SOKA Pardubice, Okresní úřad (dále jen OkÚ) Pardubice (1850–1945), př. č. 34/2014, ukn 1, Výkaz samostatných místních obcí v kraji chrudimském dle § 4 obecního zákona a dle poukazu vys. gub. nařízení z 13. června 1849, fol. 2.

200) Tamtéž.

201) *Erlaß des Ministeriums des Innern vom 29. October 1849, womit verfügt wird, daß die politischen Behörden mit der Durchführung des provisorischen Gemeindegesetzes sogleich und bis zur Einsetzung der neuen Behörden innezuhalten haben*, Nr. 440/1849 RGBL., S. 821.

202) Patrimoniální úřady měly vykonávat svou činnost až do konce ledna 1850. Během tohoto měsíce se předávala úřední agenda na nové podkrajské úřady a soudní pravomoc okresním soudům. Srov. *Prohlášení místodržícího v korunní zemi české od 29. prosince 1849*, č. 2/1850, in: *Zákoník zemský a Věstník vládní korunní země České*, roč. 2., 1850, s. 6–7. Samosprávné obce se konstitovaly teprve v dalších měsících. *Prohlášení c. k. místodržícího z 20. 2. 1850 (Poučení o obec. zák.)*, č. 51/1850, in: *Zákoník zemský*, 1850, s. 73–81, zde s. 73.

munálních samospráv však započal teprve po vydání volební instrukce ministrem vnitra v dubnu 1850.²⁰³⁾ Během následujícího měsíce pak vznikaly přípravné výbory, jež měly za úkol provést nezbytné správní úkony ke zřízení samosprávných obcí. Právě tehdy už muselo být rozhodnuto, že Veská nezůstane samostatnou obcí, ale stane se součástí místní obce Velké Koloděje.²⁰⁴⁾ Dosavadní vesecký rychtář Augustin Janisch se nejspíš stal členem kolodějského přípravného výboru.²⁰⁵⁾

V létě 1850 pak proběhla volba obecních výborů, z nichž vzešly obecní rady v čele s představeným (později starostou). Tím došlo k definitivnímu ustavení samosprávných obcí. Veská jako katastrální obec měla svého zástupce v obecní radě Koloděj (představeným byl Václav Komárek), kterým se stal Josef Tirich (1816–1873).²⁰⁶⁾ Staročernsko se připojilo k samosprávné obci Spojil a v tamější obecní radě ho zastupoval nejprve Čech Matyáš Kmoníček a brzy nato Němec Franz Herzig.²⁰⁷⁾ Malolánské se sloučilo s obcí Zminný, avšak pro svou velikost nebylo zastupováno radním, nýbrž pouze členem obecního výboru, jímž byl zvolen Josef Hübner.²⁰⁸⁾

Tři německé osady se sice dostaly pod správu českých obcí v okolí, ale byla jim přiznána alespoň určitá autonomie ve formě obecních radních a členů výborů. Ti měli navíc jisté pravomoci na území svých osad. V letech 1854–1855 se tak mohl radní Tirich a člen výboru Karl Kerzel podílet na rozhodování o stavbě mlýna Antonína Meliše ve Veské (obr. 7).²⁰⁹⁾ Není

203) *Erlaß des Ministers der Innern vom 8. April 1850, Z. 7050-987, [...], die Wahl der Gemeinde-Organen betreffend*, in: Das Gemeinde-Gesetz vom 17. März 1849 sammt allen dazu Erflossenen Nachträgen und Erläuterungen, dann den Instructionen über die Verwaltung des Gemeinde-Vermögens, die Besorgung der Gemeindegeschäfte und die Vornahme der Wahlen des Gemeindevorstandes, Wien 1861, s. 93–114.

204) V září 1850 už vystupoval zástupce Veské v obecní radě Koloděj. SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 5, Fase pro školu ve Veské, 23. 9. 1850.

205) Žádný přímý doklad se bohužel nedochoval, ale lze tak usuzovat z toho, jakým způsobem se sloučila osada Velkolánské s Dašicemi. Velkolánský rychtář Anton Beck se stal členem přípravného výboru k ustavení obce Dašice. Srov. SOKA Pardubice, Archiv města (dále jen AM) Dašice, kar 32, inv. č. 975, Protokol sepsaný dne 16. května 1850 v katastrální obci Dašic.

206) SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 5, Fase pro školu ve Veské, 23. 9. 1850.

207) Tamtéž; SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 7, Protokol sepsaný u městské rady v Sezemících, 23. 7. 1855.

208) Tamtéž.

209) SOKA Pardubice, OkÚ Pardubice (1850–1945), kar 81, sign. 9-16-1-3, Protokol sepsaný v obci Veská dne 6. 10. 1854.

bez zajímavosti, že se oba zástupci Veské v kolodějském výboru podepisovali výhradně německy jako „*Gemeinderath*“, resp. „*Ausschußmann*“.²¹⁰⁾ Přestože preferovali vesečtí představitelé stále němčinu, kolodějské orgány jednaly v češtině. To samé platilo i pro představenstvo Spojila, jehož radní Herzig ze Staročernska se také podepisoval výhradně německy („*Rath aus Gunstдорf*“).²¹¹⁾

Obr. 7: Podpisy představitelů místní obce Koloděje z roku 1855. Zástupci Veské Josef Tírích a Karl Kerzl se podepisovali ještě výhradně německy. Zdroj: SOKA Pardubice, fond Okresní úřad Pardubice (1850–1945)

V 50. letech 19. století byly vesnice Veská a Staročernsko označovány za německé, protože hlavním dorozumívacím prostředkem (*herrschende Sprache*) zůstávala němčina.²¹²⁾ Soustava německých osad východně od Pardubic byla také vyznačena na etnografické mapě Karla von Czoerniga z roku 1855.²¹³⁾ K roku 1851 žilo ve Veské necelých 80 % Němců

210) Tamtéž. Německy se zde podepsal i kolodějský představený Komárek, ale radní Čermák se podepsal česky.

211) Tamtéž; SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 7, Protokol sepsaný u městské rady v Sezemicích, 23. 7. 1855.

212) SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 5, Statistické výkazy o farním obvodu Sezemice, 1851, 1852, 1853.

213) Karl von CZOERNIG, *Ethnographische Karte der österreichischen Monarchie*, Wien 1855. Podle něj se většina kolonií z konce 18. století se již „téměř zcela počestila“, za výjimku považoval právě skupinu vesnic u Pardubic. TÝŽ, *Ethnographie der österreichischen Monarchie*, I. Band, Erste Abteilung, Wien 1857, s. 40.

z celkových 163 obyvatel,²¹⁴⁾ větší část 20% české menšiny přitom tvořili pomocníci a služební. Dvě usedlosti (č. 5 a 9) byly v držení českých familiantů Jana Chalupeckého (dům po rodině Svobodových) a Josefa Rady. Dá se ale předpokládat, že zde žijící Češi, jejichž děti chodily do německé školy, ovládali oba jazyky. Ve Staročernsku, které se mezitím rozrostlo o další čtyři domy, vyznívala národnostní situace více ve prospěch českého elementu, který zahrnoval 31 % z celkového počtu 113 obyvatel.²¹⁵⁾ Češi zde drželi už celkem pět domů (č. 1, 8, 9, 10, 14), jejichž majiteli byli Matyáš Kmoníček, Václav Štěpánek, Václav Žaloudek, Václav Záleský a Matyáš Holý.

Tab. 7: Národnostní (jazyková) struktura v osadách Veská, Staročernsko a Malolánské v letech 1851–1921

	Veská			Staročernsko			Malolánské		
	Počet obyvatel	Němci	% Němců	Počet obyvatel	Němci	% Němců	Počet obyvatel	Němci	% Němců
1851*	163	130	79,8	113	78	69,0	x	x	-
1880	138	67	48,6	87	8	9,2	45	10**	22,2
1890	125	80	64,0	108	0	0,0	37	8**	21,6
1900	130	26	20,0	89	0	0,0	28	0	0,0
1910	106	1	0,9	81	0	0,0	28	0	0,0
1921	91	0	0,0	83	0	0,0	35	0	0,0

* národnostní složení bylo odhadnuto na základě ze soupisu duší FÚ Sezemice

** při sčítání lidu se nikdo z Malolánského k německé obcovací řeči nepřihlásil, počet Němců byl odhadnut na základě údajů o školních dětech, jež byly uvedeny ve výkazech jako německé a podle údajů dašického faráře Nechvíleho (*Dašice a přifařené obce*, 1882)

x – chybí údaj

Zdroje: Výsledky sčítání lidu 1880–1910 (publikováno v: *Seznam míst v království Českém*, 1886, 1893, 1907, 1913); SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, Soupis duší; SOKA Pardubice, OkÚ Pardubice (1850–1945), Sčítání lidu 1921

214) SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, ukn 8, Soupis obyvatel Veské k r. 1851.

215) Tamtéž, ukn 10, Soupis obyvatel Staročernska (Gunstdorfu) k r. 1851.

Počet obyvatel obou německých vesnic oproti 40. letům poněkud poklesl, na čemž mělo podíl vystěhovalectví a jen chabý stavební rozvoj. Zrušení poddanství umožnilo familiantům vykoupit se z dědičného nájmu,²¹⁶⁾ jehož předmětem byla dosavadní vrchnostenská půda. Tyto výkupy trvaly desítky let a jejich důsledkem bylo volnější nakládání s nemovitostmi včetně jejich převodů.²¹⁷⁾ Díky tomu mohli pak nemovitosti v německých osadách snadněji získat čeští majitelé.

Specifická situace se pak vyvinula ve Veské. Na východ od ní byla totiž kolem roku 1840 založena maličká osada s názvem Nové Koloděje, která ležela na katastru Lán u Dašic.²¹⁸⁾ Tuto kolonii osazenou českým obyvatelstvem tvořilo pouhých sedm domů. Pro svou těsnou blízkost se stala faktickou součástí Veské, o čemž vypovídá i společné číslování domů. Od 40. let a zvláště pak později se pro Veskou a Nové Koloděje používal zastřešující název „*Veska-Koloděj*“, případně se novokolodějské domy z Veské nijak nevyčleňovaly.²¹⁹⁾ Existence této sídelní jednotky působila asimilačním vlivem na „starou“ Veskou.

Osady Veská, Staročernsko a Malolánské sice patřily ke třem různým českým obcím, ale stále tvořily společnou obec školní. Právě veseckou školu lze považovat za hlavní pilíř německojazyčného elementu u Pardubic v době vzestupu českého národního života. Do této školy, kterou vedl stále Fabian Zimmer,²²⁰⁾ mělo chodit ve školním roce 1850/1851 celkem 68 dětí, z toho 30 z Veské, 16 ze Staročernska, 8 z Malolánského a 14 z Malých Koloděj.²²¹⁾ O dva roky později vzrostl počet žáků na 75.²²²⁾ V roce 1854 navštěvovalo školu 65 žáků, z nichž byla více než čtvrtina českého původu (26,15 %).²²³⁾ Devět českých dětí přitom pocházelo z německých vesnic a zbytek z Malých

216) *Guberniální dekret č. 119. ze dne 12. července 1849, Předpis, jak se vyvazení gruntů provede, Nařízení ministeria vnitřních záležitostí, kterak se závady s gruntů svozovati mají v království Českém*, in: *Zákonník zemský*, 1849, s. 121–166, zde s. 133 [§ 49, písm. b].

217) R. NOVOTNÝ, *Příspěvek k dějinám*, s. 94–95.

218) SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 9, Farní úřad Sezemice Okresní školní radě Pardubice, 1888, blíže nedat.

219) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1552, Matrika N, fol. 74–82; sign. 7934, Matrika O (1852–1930), fol. 458.

220) Zimmer se v roce 1844 oženil s dcerou Josefa Kolářského z Dašic. Srov. O. ULLRICH, *O českou školu*, s. 93.

221) SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 5, Fase pro školu ve Veské, 23. 9. 1850.

222) Tamtéž, Výkaz žáků školy ve Veské, [1852].

223) Tamtéž, kar 6, Výkaz školního platu pro triviální školu ve Veské na rok 1855, l. 11. 1854.

Koloděj. Drtivá většina rodičů platila za své děti školné, které se pohybovalo od 2 zl. 24 kr. do 3 zl. 25 kr.²²⁴⁾ Při ústavu existovala také tzv. opakovací škola pro starší děti, které už absolvovaly běh triviální školy. Přiškolené vesnice platily za učitele sobotáles, který se zvýšil z původních 120 zlatých až na 150.²²⁵⁾ Ke škole patřila také zahrada, jejíž část však vlastnila mlynářská rodina Melišů ze Zminného.²²⁶⁾

Učitel Fabian Zimmer vedl svěřenou školu ve striktně německém duchu. Na to dohlížela školní správa, kterou tvořil obecní radní z Veské a Staročernska, člen výboru obce Zminný za Malolánské a představený obce Velké Koloděje. Funkci školního dozorce (*Schulaufsichter*) zastával bývalý vevecký rychtář Augustin Janisch.²²⁷⁾ Zatímco učitel vyřizoval úřední akta téměř výhradně v němčině, správa školy úřadovala dvojjazyčně nebo česky, a to patrně kvůli zástupci českých Koloděj.²²⁸⁾ V českém jazyce bylo nejméně od roku 1854 vedeno účetnictví.²²⁹⁾

Začátkem 60. let 19. století došlo k zásadní proměně jazykové orientace vevecké školy, jež potenciálně ohrožovala další budoucnost zdejšího německého živlu. Už na podzim roku 1861 padl poprvé návrh, aby se na této škole učilo v obou zemských jazycích.²³⁰⁾ Změna vyučovacího jazyka byla zdůvodněna tím, že ústav navštěvovaly nejen děti z německých, ale i českých osad a rodin („*die Kinder aus deutschen und böhmischen Ortschaften und Familien*“). Dvojjazyčné česko-německé vyučování zavedl do praxe učitel Josef Schindler (1822–?), který nastoupil v roce 1862.²³¹⁾ Pamětník Ignaz Schneider před touto praxí důrazně varoval s tím, že to může vést k oslabování německého národního života.²³²⁾ Zabránit se tomu

224) Tamtéž, kar 6, Fase pro školu ve Veské, 23. 7. 1856. Školné se vzta-
hovalo na 59 z 65 dětí.

225) Tamtéž, kar 7, Protokol sepsaný u městské rady v Sezemicích, 23. 7.
1855.

226) SOKA Pardubice, OŠ Veská, ukn 1, Pamětní kniha školy ve Veské za-
ložená r. 1855, fol. 2.

227) Tamtéž, FÚ Sezemice, kar 7, Protokol sepsaný u městské rady v Se-
zemících, 23. 7. 1855.

228) Tamtéž, OŠ Veská, ukn 1, Pamětní kniha školy ve Veské založená
r. 1855, fol. 2–7.

229) Tamtéž, ukn 8, Účetní kniha školy ve Veské (1854–1892), nefol.

230) SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 6, Okresní úřad Pardubice Farnímu
úřadu Sezemice, 13. 10. 1861.

231) Tamtéž, kar 7, Josef Schindler Farnímu úřadu Sezemice, 15. 8. 1862;
O. ULLRICH, *O českou školu*, s. 93.

232) *Die deutschen Kolonien*, s. 27.

nepodařilo ani dosavadnímu školnímu dozorcovi Janischovi.²³³⁾ Schindler měl totiž při „počestřování“ školy velmi mocného spojence – sezemického kaplana,²³⁴⁾ který si vynutil, aby se vyučování náboženství vedlo jen v češtině.²³⁵⁾ Ostatně už o několik let dříve farní úřad v Sezemicích ukončil praxi vedení bohoslužeb a čtení evangelia v německém jazyce.²³⁶⁾

Následky nyní už zjevného asimilačního tlaku se měly projevit teprve v budoucnu. Na začátku 60. let podle Schneiderova svědectví bylo ještě možné osady Staročernsko, Veská, Malolánské a také Moravanský označit za „čistě německé“.²³⁷⁾ Národnostní proměnu však i zde předurčoval obrat v reprodukční strategii obyvatel (tab. 8, 9). Ve Veské a Staročernsku bylo v letech 1851–1870 uzavřeno pouhých 15 % ryze německých sňatků z celkového počtu 521²³⁸⁾ Téměř třetina z nich připadala na smíšené česko-německé svazky a v jedenácti případech se jednalo o manželství převážně česká, u nichž jeden z partnerů pocházel ze smíšené rodiny. Rostl pak i počet čistě českých manželství. Pokud vezmeme v úvahu skutečnost, že na vesecké škole se vyučovalo tehdy už částečně česky, hrozilo, že nastupující generace bude vychovávána spíše v českém než německém duchu. V této době byly zároveň prakticky zpřetrhány veškeré vazby na vzdálenější původem německé osady. V těch však byla situace pro německou národnost daleko nepříznivější a asimilace tam postupovala velmi rychle.²³⁹⁾ Například v osadě Velkolánské u Dašic byla znalost němčiny už v 50. letech na velmi špatné úrovni a od další dekády se tu běžně mluvilo již jen česky.²⁴⁰⁾

233) SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 6, Škola ve Veské FÚ Sezemice, pod. Josef Schindler a Augustin Janisch, nedat.

234) O. ULLRICH, *O českou školu*, s. 93; F. M. GEHRE, *Die Deutschen Sprachinseln*, s. 5.

235) SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 8, c. k. Okr. hejtmanství Pardubice Farnímu úřadu Sezemice, 22. 8. 1879.

236) *Die deutschen Kolonien*, s. 27.

237) Tamtéž, s. 26.

238) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 7934, Matrika O, fol. 430–458, 532–547.

239) *Die deutschen Kolonien*, s. 26. Úbytek Němců zaznamenal ve Velkolánském, Malolánském a Roveňsku, zatímco v Drahoši a Hrachovišti už tvořili němečtí obyvatelé menšinu.

240) SOKA Pardubice, AO Velkolánské, ref. 1//1, Pamětní kniha obce Velkolánské, pag. 178–181. Srov. R. NOVOTNÝ, *Pamětní kniha osady Velkolánské (Teichdorf)*, v tisku.

Tab. 8: Reprodukční strategie obyvatel Veské na základě předpokládané etnické (jazykové) příslušnosti snoubenců

Období	Uzavřené sňatky celkem	Německé sňatky	České sňatky	Smíšené sňatky			
				Česko-německé	Částečně německý původ snoubence/ky	Částečně český původ snoubence/ky	Podíl smíšených sňatků v %
1780–1800	23	21	1	1	0	0	4,4
1801–1825	30	25	0	5	0	0	16,7
1826–1850	30	15	2	9	1	3	46,7
1851–1875	44	6	12	18	3	5	79,6
1876–1900	29	1	5	12	8	3	79,3

Tab. 9: Reprodukční strategie obyvatel Staročernska na základě předpokládané etnické (jazykové) příslušnosti snoubenců

Období	Uzavřené sňatky celkem	Německé sňatky	České sňatky	Smíšené sňatky			
				Česko-německé	Částečně německý původ snoubence/ky	Částečně český původ snoubence/ky	Podíl smíšených sňatků v %
1782–1800	7	7	0	0	0	0	0,0
1801–1825	12	8	0	4	0	0	33,3
1826–1850	22	15	3	3	1	0	18,2
1851–1875	24	4	6	9	3	2	75,0
1876–1900	21	1	8	2	9	1	57,1

Zdroj pro tab. 8 a 9: SOA v Zámrsku, Sb. matrik

V roce 1862 byl vydán nový obecní zákon, na základě něhož vstoupilo v platnost nové obecní zřízení v Čechách přijaté v dubnu 1864.²⁴¹⁾ Tato správní reforma měla za následek rekonstituci obcí a pro Veskou i Staročernsko to znamenalo posílení autonomie, popř. možnost zřídit si svou vlastní místní obec. Už v roce 1863 přitom měly obě vesnice své představené, jimiž byli pro Veskou Josef Korn (1826–1909) a pro Staročernsko

241) *Gesetz vom 5. März 1862* (Nr. 18/1862 RGBl., S. 36 ff.), *Gemeindengesetz; Zákon č. 7/1864 Zem. zák. pro král. České, jímžto se vydává zřízení obecní a řád volební.*

Anton Tautz.²⁴²⁾ Samostatné místní obce se však z těchto německých vesnic nestaly. Veská tak zůstala i nadále součástí Koloděj. Dne 1. listopadu 1864 se konalo ustavující jednání obecního výboru spojených obcí Koloděje, Kladina, Lány u Dašic a Veská,²⁴³⁾ na němž byl zvolen starostou Václav Jeřábek.

Oproti předchozímu stavu neměla Veská zastoupení přímo v obecní radě, ale pouze v obecním výboru. V něm působili Josef Korn a Jan Blažek (tedy jeden Němec a jeden Čech).²⁴⁴⁾ Přesto získala Veská větší samostatnost, kterou umožňovalo právě nové obecní zřízení. Přisloučené osady si totiž mohly ustavit své vlastní místní zastupitelstvo a představenstvo.²⁴⁵⁾ Takoveto „malé obce“ byly oprávněny spravovat svůj vlastní majetek. Zároveň jejich zastupitelstvo projednávalo drobné místní záležitosti. Veská si tak v roce 1864 zřídila své obecní představenstvo v čele s místním starostou (představeným) Josefem Kornem.²⁴⁶⁾ Ten se v rámci kolodějské obce zabýval přípravou policejního řádu.²⁴⁷⁾ Vesecké představenstvo mělo i své vlastní razítko s dvojjazyčným nápisem „*Místní představenstvo Veska – Ortsvorstand Weska*“ (obr. 8).²⁴⁸⁾ Osadní výbor už v té době úřadoval povětšinou v českém jazyce, ačkoliv se Korn ještě zpočátku podepisoval i na kolodějských protokolech německy jako „*Ortsvorstand*“ (místní představený).²⁴⁹⁾

Od roku 1871 působil jako místní starosta Veské a zároveň obecní radní v Kolodějích Josef Tirich,²⁵⁰⁾ jenž tuto funkci vykonával už v minulosti. Po jeho smrti v roce 1873 se o místo obecního staršího pokoušel

242) SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 7, Farní úřad představenstvu ve Veské a Staročernsku, 5. 7. 1863.

243) Tamtéž, AO Velké Koloděje, ukn 1, Protokoly obecního výboru, Protokol ze dne 1. 11. 1864.

244) Tamtéž, Protokoly ze dne 9. 2. 1865 a 19. 3. 1865.

245) To umožňovaly § 107–108 Zřízení obecního království Českého (součást zákona č. 7/1864 Zem. zák.).

246) SOKA Pardubice, AO Velké Koloděje, ukn 1, Protokoly obecního výboru, Protokol ze dne 9. 2. 1865.

247) Policejním dozorcem ve Veské byl zvolen Jan Blažek. Tamtéž, ukn 1, Protokoly obecního výboru, Protokol ze dne 16. 3. 1865.

248) Tamtéž, kar 7, Žádost místního představenstva Veská k představenstvu Koloděj, 18. 6. 1891. Toto razítko bylo používáno ještě v 90. letech 19. století.

249) Tamtéž, ukn 1, Protokoly obecního výboru, Protokol ze dne 16. 3. 1865.

250) Tamtéž, Protokoly ze dne 12. 11. 1871, 31. 7. 1871, 11. 2. 1873.

Franz (František) Schneider (1819–1891),²⁵¹⁾ ale zvolen nebyl.²⁵²⁾ Zůstal však zástupcem Veské v obecním výboru Koloděj a zároveň i místním starostou. V roce 1874 proběhla další volba radních a třetím radním byl zvolen Josef Janisch (Janiš),²⁵³⁾ který Veskou reprezentoval během dalších let až do roku 1877, kdy byl nahrazen Franzem (Františkem) Kerzelem.²⁵⁴⁾ Oba se přitom už podepisovali česky.

Staročernsko se sloučilo na základě nového obecního zřízení do spojené obce s názvem Spojil–Studánka–Staročernsko se sídlem ve Spojile.²⁵⁵⁾ Stejně jako Veská měla i tato osada své představenstvo, resp. výbor, v jehož čele

Obr. 8: V 90. letech 19. století se podepisoval veseký místní starosta Köhler už česky, ale místní představenstvo používalo ještě dvojjazyčné razítko.

Zdroj: SOKA Pardubice, fond Archiv obce Velké Koloděje

251) Franz Schneider se narodil 11. 4. 1819 ve Veské jako syn Josefa Schneidera. Byl starším bratrem zmiňovaného Ignaze Schneidera. Oba bratři byli národnostně uvědoměli a zasazovali se za zachování německé školy ve Veské. V pozdějších letech svého života žil Franz Schneider v Dašicích a povoláním byl finanční strážník. Zemřel v Dašicích č. 60 dne 25. 5. 1891. SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1552, Matrika N, fol. 19, 11. 4. 1819; tamtéž, FÚ Dašice, sign. 6561, Matrika Z (1877–1917), fol. 108, 25. 5. 1891.

252) SOKA Pardubice, AO Velké Koloděje, ukn 1, Protokoly obecního výboru, Protokol ze dne 11. 2. 1873.

253) Tamtéž, Protokol ze dne 12. 3. 1874.

254) SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 8, Okresní hejtmánství Pardubice Farnímu úřadu Sezemice, došlo 6. 10. 1877.

255) *Orts-Repertorium des Königreiches Böhmen, Mit Benützung der von der k. k. Statistischen Central-Commission zusammengestellten Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dez. 1869 herausg., Prag 1872, s. 328.* Obecní úřad nesl oficiální název „*Obecní úřad spojených obcí Spojil, Studánka a Staročernsko*“ (sic). SOKA Pardubice, AO Staročernsko, kar 2, Domovský list Františka Machače, vydán 10. 12. 1890.

stál v roce 1875 obecní radní Josef Wolf.²⁵⁶⁾ Z protokolu vyplývá, že už v té době se ve Staročernsku úřadovalo v českém jazyce, byť se mnozí ještě podepisovali německy a text byl psán poměrně špatnou češtinou. V jednom zápise se vyskytl původem německý pomístní název „*Na Bauštelí*“. Wolf zůstal místním starostou nejméně do roku 1889.²⁵⁷⁾

Ne každý se smířil s postupující asimilací, která zasáhla i hlavní středisko národního života – školu ve Veské. Mnozí rodiče nesli nelibě, že jejich ústav už neposkytoval v dostatečné míře výuku v jazyce převážné části obyvatel. Zápas o národní charakter vesecké školy vzplál už na konci 60. let 19. století.

V srpnu 1868 požádalo představenstvo Veské pardubický školdozorní úřad se sídlem v Holicích o obnovení výhradně německé výuky na zdejší škole. Jakub Jindra z tohoto úřadu žádost odmítl a vyzval sezemickou faru, aby „*poučil představenstvo, jak nespravedlivá a neslušná ta žádost byla a že jen tím způsobem [vyučováním v obou jazycích – pozn. aut.], jakého se nyní ve škole Veské šetří, lze obojím národnostem vyhovět a třenicím předejít.*“²⁵⁸⁾ Jelikož se k žádosti o úpravu jazykových poměrů připojili též zástupci českých osad (sic), měl farář předvolat „*zvlášt' Václava Žaloudka a Matěje Červinku a učinil je pozorné na nesmysl té žádosti, jakou podepsali a že by to bylo jich dětem na záhubu, kdyby pouze o německé řeči jim měly býti předměty přednášeny, kde by tomu neporozuměly a tudíž se ničehož nenaučily.*“²⁵⁹⁾

Ještě ostřejší pak byla Jindrova reakce na návrh Franze Schneidera přestat platit českého katechetu. Jindra požadoval, aby farní úřad předvolal starostu z Koloděj a ostatních „*českých otců*“ a nakázal jim, „*by stejnou měrou a ochotně a bez reptání náklad na příležitostě pro katechetu nesli a spolu podotknout, jaká to nečest pro českou stranu, kdyby jich němečtí osadníci v tom z liknavosti viniti měli.*“²⁶⁰⁾ Schneider si to líbit však nenechal a sám se obrátil na sezemickou faru se stížností,²⁶¹⁾ leč neúspěšnou. Pomyslné první kolo zápasu o školu (v dobovém německém žargonu *Schulkampf*) skončilo pro vesecké Němce porážkou, nicméně podařilo se

256) SOKA Pardubice, AO Staročernsko, kar 2, Obecní protokol, 19. 12. 1875.

257) Tamtéž, Protokol místního výboru ve Staročernsku, 15. 12. 1889.

258) SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 7, Úřad školdozorní Holice Farnímu úřadu Sezemice, pod. Jakub Jindra, 9. 11. 1868.

259) Tamtéž.

260) Tamtéž, Pardubický úřad školdozorní Holice Farnímu úřadu Sezemice, pod. Jakub Jindra, 13. 11. 1868.

261) Tamtéž, Franz Schneider za vesecké představenstvo Farnímu úřadu Sezemice, 11. 11. 1868.

jim získat si podporu i mnohých českých rodičů. Reakce tehdejších českých úřadů se nesly v duchu vypuknuvších nacionalistických vášní, které tou dobou zachvátily především „měšťácké kruhy“.

Mezitím byl v květnu 1869 schválen nový školský zákon (tzv. Hasnerův),²⁶²⁾ kterým vyvrcholily snahy o reformu školství. Na základě něho se dosavadní podučitelská filiální škola ve Veské transformovala na obecnou školu (*Volksschule*).²⁶³⁾ Reforma mimo jiné jasně upravovala vyučovací jazyk: „... děti české nemají do německých škol a německé do českých přijímány býti.“²⁶⁴⁾ Tento princip však těžko nacházel uplatnění na vesecké škole, která už od počátku přijímala žáky obou národností. Výnos zemské školní rady z 6. června 1871 přitom explicitně vylučoval existenci tzv. utrakvistických škol, tedy těch, ve kterých se učilo v obou zemských jazycích a kam byly přikázány osady české i německé.²⁶⁵⁾ Tato problematika měla být vyřešena takto: „škola utraquistická promění se ve dvě docela samostatné školy, a to jednu českou a jednu německou, aneb na ten způsob, že z utraquistické školy stane se škola čistě česká aneb německá, v kterémž případě však osady druhého jazyka přikáží se k nejbližší škole, ve které se vyučuje jejich jazykem.“²⁶⁶⁾

Když byl v červenci 1871 jmenován po odchodu Schindlera novým učitelem Jakob Weichet (1805–1898) z Týna nad Vltavou,²⁶⁷⁾ naskytla se nová příležitost k přeměně školy zpět na německou. V říjnu 1871 se zástupci rodičů na něj obrátili s prosbou: „P. učiteli! Naše škola byla původně německou, ale p. Šindler ji proměnil ve školu utraquistickou, uče v ní jednotlivým předmětům pomoci obou jazyků zemských. Nyní ale Vás žádáme, abyste ji zase do jejího původu uvedl, a toto naše přání Veleslavné c. k. okresní školní Radě

262) *Gesetz vom 14. Mai 1869, durch welches die Grundsätze des Unterrichtswesens bezüglich der Volksschulen festgestellt werden*, Nr. 62/1869, RGBl., S. 277 ff.

263) *Výnesení zemské školní rady ze dne 28. června 1870, č. 4081, v příčině způsobu, jak nakládati s exponovanými stanicemi podučitelskými*, in: Soubor nových zákonů školských a vládních nařízení u věcech obecných škol, Praha 1873, s. 235–239.

264) *Zákony a nařízení u věcech obecného školství, na ten čas platné v království Českém*, Praha 1873, s. XIV–XV.

265) *Výnesení zemské školní rady ze dne 6. června 1871, č. 6401, v příčině přikazování ke školám a odlučování od nich*, in: *Zákony a nařízení u věcech obecného školství*, s. 1–2.

266) Tamtéž.

267) SOKA Pardubice, OŠ Veská, ukn 1, Pamětní kniha školy ve Veské založená r. 1855, fol. 8.

ku schválení předložil.²⁶⁸⁾ následně postoupena zemské školní radě, která ji svým výnosem z 27. února 1872 schválila a prohlásila školu za německou.²⁶⁹⁾ Dál do ní však docházely české děti z Veské, Staročernska a Malých Koloděj. V roce 1873 navštěvovalo „revitalizovanou“ německou školu 42 žáků.²⁷⁰⁾

Mezitím se ustavila místní školní rada ve Veské, jejíž část byla navolena zastupitelstvy Koloděj, Staročernska a Zmíného.²⁷¹⁾ Za Veskou v ní zasedl Franz Schneider coby školní dozorce, Staročernsko reprezentoval Franz Herzig a Malolánské Franz Schiller.²⁷²⁾ Roli náhradníků převzali Franz Kerzel z Veské a František Beránek z Nových Koloděj.²⁷³⁾ Dalšími členy rady se stali sezemický farář Josef Petrán a učitel Jakob Weichet. Poprvé se rada sešla dne 9. dubna 1873. Úřadovala zprvu německy, ale později už spíše česky.²⁷⁴⁾

V roce 1875 požádali zástupci čím dál tím více asimilovaného Staročernska o přiškolení k Černé za Bory, ale jejich žádost byla odmítnuta.²⁷⁵⁾ V březnu téhož roku tedy navrhli rodiče přeměnit školu na českou, ale neuspěli, protože sami nedávno žádali o to, aby se na škole učilo německy.²⁷⁶⁾ Od roku 1877 předsedal místní školní radě Čech František Svědihro, jenž jistě nepatřil mezi zastánce německého vyučování. Mezitím odešel v roce 1878 Jakob Weichet, kterého nakrátko nahradil učitel Janischta a v roce 1881 nastoupil Theodor Anderle.²⁷⁷⁾

Spory o vyučovací jazyk na vesecké škole neustávaly. Sezemický farář si v roce 1879 vynutil, aby mohl náboženství učit v češtině.²⁷⁸⁾ Za účelem

268) Tamtéž, fol. 9.

269) O. ULLRICH, *O českou školu*, s. 93; F. K. ROSŮLEK, *Pardubicko*, II. díl, s. 220.

270) SOKA Pardubice, OŠ Veská, ukn 1, Pamětní kniha školy ve Veské založená r. 1855, fol. 8.

271) Tamtéž, AO Velké Koloděje, ukn 1, Protokoly obecního výboru, Protokol ze dne 11. 3. 1873.

272) Tamtéž; SOKA Pardubice, OŠ Veská, ukn 6, Kniha nařízení, nefol., Ustavující zasedání místní školní rady ve Veské, 9. 4. 1873; tamtéž, ukn 1, Pamětní kniha školy ve Veské založená r. 1855, fol. 18.

273) SOKA Pardubice, AO Velké Koloděje, ukn 1, Protokoly obecního výboru, nefol., Protokol ze dne 11. 3. 1873.

274) Tamtéž, OŠ Veská, ukn 9, Pisemnosti Místní školní rady (dále jen MŠR) ve Veské. Tamtéž, ukn 1, Pamětní kniha založená r. 1855, fol. 18.

275) O. ULLRICH, *O českou školu*, s. 93.

276) Tamtéž.

277) Srov. O. ULLRICH, *O českou školu*, s. 93–94; F. K. ROSŮLEK, *Pardubicko*, II. díl, s. 220.

278) SOKA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 8, Okresní hejtmanství Pardubice Farnímu úřadu Sezemice, 22. 8. 1879; Biskupská konzistoř v Hradci Králové Farnímu úřadu Sezemice, 29. 10. 1879.

udržení německé školy, jejíž existence byla neustále v ohrožení, začal s příchodem Anderleho podporovat veseckou školu Německý školský spolek (*Deutscher Schulverein*, dále jen Schulverein).²⁷⁹⁾ To patrně rozlítlo českou veřejnost a v září 1882 skupina pardubických studentů provedla demonstrativní pochod Veskou, přičemž tropila výtržnosti a nadávala na Schulverein.²⁸⁰⁾ O rok později dorazilo do Veské asi 20 českých učitelů, kteří slovně napadali německého kolegu Anderleho.²⁸¹⁾ Německá škola byla pro mnohé „Pardubáky“ skutečně trnem v oku. Byla to ostatně jedna z jejich mála příležitostí, jak vést „národnostní zápas“ s Němci. Kaplan Antonín Kopecký k tomu dodal: „*Dokud několika výstředními hlavami na říšské radě a sněmu českém nebyly vyvolány třenice národnostní, byla Veska milým a přívětivým místem výletníkům, najmě Sezemickým a s obyvatelý [sic] i původu německého žilo se v nejpříjemnější shodě, kterýžto však poměr následkem výše řečených výstředníků za posledních let poněkud se změnil a napnul...*“²⁸²⁾ Právě Kopecký se mimochodem snažil o transformaci vesecké školy na českou.²⁸³⁾

V roce 1883 podalo Staročernsko znovu žádost o odškolení od Veské a tentokrát jim bylo vyhověno.²⁸⁴⁾ Děti z dosud německé osady tak začaly chodit do české školy v Černé za Bory.²⁸⁵⁾ Tím se potvrdilo, že tato osada byla už pro německý živel ztracená. Do Černé za Bory docházeli do školy totiž i žáci z původních německých rodin.²⁸⁶⁾ Závažné důsledky to mělo i pro budoucnost vesecké školy. Předseda její místní školní rady Jeřábek se totiž snažil přesvědčit rodiče z Veské a Malolánského, aby hlasovali pro proměnu na českou školu, čímž by svůj ústav zachránili.²⁸⁷⁾ Do toho se ale vložil Schulverein, který přispěchal s finanční kompenzací ztráty Staročernska ve výši 1 700 zlatých. To mnohé přesvědčilo a v roce 1884 hlasovalo pro zachování němčiny jakožto vyučovacího jazyka 34 rodičů proti 30.²⁸⁸⁾

279) SOKA Pardubice, OŠ Veská, ukn 1, Pamětní kniha školy ve Veské založená r. 1855, fol. 44 a další.

280) O. ULLRICH, *O českou školu*, s. 94.

281) Tamtéž.

282) A. KOPECKÝ, *Sezemice*, s. 110.

283) O. ULLRICH, *O českou školu*, s. 94.

284) Tamtéž.

285) SOKA Pardubice, MŠR Černá za Bory, ukn 1, Protokoly z jednání MŠR, nefol., Protokol z 8. 11. 1883.

286) Tamtéž, Národní škola Černá za Bory, ukn 16, Školní matrika pro školní rok 1884/1885, nefol., poř. č. 42–44 (Hercíkoví), 54 (Ulbrich), 56 (Volfová).

287) O. ULLRICH, *O českou školu*, s. 94.

288) Tamtéž.

Výsledek to byl ovšem těsný, takže se dalo očekávat, že snahy o počestění školy jen tak neustanou. V roce 1885 pak vystřídal Anderleho učitel Anton Hessler a o rok později nastoupil Johann Mück.²⁸⁹⁾ Do školy v této době chodilo kolem 40 žáků. Pryč byly doby, kdy jejich počet přesahoval šedesátk.

Proces počest'ování během let 1871–1890 velmi silně akceleroval. Zvrátit to nemohl ani prozatím úspěšný boj o německý charakter vesecké školy. Za relativně prudkou asimilací je nutné v tomto období hledat především demografické důvody. Počet obyvatel německých vesnic totiž oproti roku 1851 poměrně prudce poklesl (tab. 7). Ve Veské tak žilo v roce 1869 o 17 % obyvatel méně, populace ve Staročernsku klesla ze 113 na pouhých 68, tedy o více než dvě třetiny!²⁹⁰⁾ Mnoho mladých Němců opouštělo své domovy a místo hospodaření na polnostech volilo mnohdy pohodlnější život ve městech. Někteří odcházeli do Vídně nebo do jiných německy mluvících oblastí včetně českého pohraničí, a tak se nejen nepočestili, ale naopak se integrovali do německojazyčného prostředí.²⁹¹⁾ Do Vídně ostatně odešel i nejslavnější vesecký rodák Josef Kerzl (1841–1919), který se stal osobním lékařem císaře Františka Josefa I.²⁹²⁾ Naopak se ve Veské a Staročernsku usazovalo množství Čechů z okolí.

Rodilí Němci, kteří zůstali, si zároveň častěji volili partnery mimo svou původní komunitu. Ve Veské tak byly uzavřeny od 70. do 90. let pouhé dva německé sňatky a ve Staročernsku jediný.²⁹³⁾ Převažovala manželství smíšená a v důsledku rostoucí česky mluvící populace rovněž česká. Ve Veské také silně přibývaly manželské svazky, v nichž jeden z partnerů byl sám národnostně smíšeného původu. Zatímco v minulosti docházelo spíše k tomu, že „česká“ strana manželství se poněmčila, nyní nastávalo spíše počestění celé rodiny, jejíž děti už byly vychovávány v „českém duchu“. Poněvadž se ve Veské i Staročernsku úřadovalo česky, lze předpokládat, že čeština už sloužila i jako prostředek běžné komunikace. Němčinu preferovali snad jen starší obyvatelé a dále jedinci, kteří se k německému hlásili spíše z nacionálně-politických pohnutek.

289) SOKA Pardubice, OŠ Veská, ukn 1, Pamětní kniha založená r. 1855, fol. 52–61.

290) *Orts-Repertorium des Königreiches Böhmen*, 1872, s. 327–328.

291) SOKA Pardubice, AO Velké Koloděje, ukn 10, Rejstřík vydaných domovských listů od r. 1851.

292) Srov. O. ULLRICH, *MUDr. Josef Kerzl, osobní lékař Františka Josefa I. (1841–1919)*, ZKPP 26, 1991, č. 1–2, s. 33–36.

293) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 7934, Matrika O (1852–1930), fol. 460–487, 549–555.

V roce 1880 proběhlo vůbec první sčítání lidu, při němž byla zjišťována tzv. obcovací řeč (*Umgangssprache*), tedy jazyk používaný při běžné komunikaci s okolím. Jeho použití pro determinaci národnosti je poměrně sporné, ale v té době jiného prostředku nebylo.²⁹⁴⁾ Ve Veské se tehdy přihlásilo k německému jazyku 67 osob, což činilo 48,6 % populace.²⁹⁵⁾ Více než polovina obyvatel Veské tedy už používala aktivně češtinu. Tento stav silně rezonoval s výše popsány asiimilačními faktory. Ve Staročernsku však byl německý jazyk doslova před vymřením. K němčině se tam přihlásilo jen 8 lidí z počtu 87 obyvatel.²⁹⁶⁾ Není tak divu, že tou dobou už téměř zcela počeščená vesnice odmítala nadále posílat svůj dorost do školy s německým vyučovacím jazykem. Přestalo se rovněž v češtině používat německého toponyma *Gunstdorf* a osada se tak nazývala už jen Staročernsko nebo nesprávně Staročensko.²⁹⁷⁾ Počeštila se i příjmení obyvatel německého původu – například z Herziga se stal Hercík.²⁹⁸⁾ Německá identita slábla i ve Veské, kde si učitel Anderle stěžoval na přejímání „českých zvyků i jazyka“.²⁹⁹⁾

Zajímavé je, že se k němčině nepřihlásil nikdo v Malolánském, které přitom posílalo děti do vesecké školy. Lze se tedy domnívat, že němčina přestala plnit funkci hlavního dorozumivacího prostředku, ačkoliv byla pro některé stále ještě mateřštinou. Podle dašického faráře Nechvíleho tam mělo žít ještě asi deset Němců.³⁰⁰⁾ Z dalších někdejších kladských kolonií se k němčině hlásily menšiny ještě v Moravanském a Roveňsku.³⁰¹⁾ Ostatních sedm vesnic už bylo plně českých.

Další census v roce 1890 jen potvrdil zánik německého osídlení ve Staročernsku, kde se už nepřihlásil k němčině vůbec nikdo.³⁰²⁾ Ve Veské se naopak překvapivě situace z hlediska německé národnosti zlepšila – podíl přihlášených mluvčích němčiny se totiž zvýšil na 64 %. K tomu ovšem

294) Národnost jako taková s použitím kritéria mateřského jazyka se poprvé zjišťovala až v roce 1921. O kritériích pro určení národnosti se vedly dlouhá léta vášnivé debaty. Srov. Pavel KLADIWA, *Národnostní statistika českých zemí 1880–1921 – faktory, výsledky a problém jejich interpretace*, Moderní dějiny 23, 2015, č. 2, s. 61–82.

295) *Seznam míst v království Českém*, Praha 1886, 243–245.

296) Tamtéž. Viz též *Das Deutsch-böhmische Sprachgebiet nach der letzten Volkszählung*, im Selbstverlage des Deutschen Schulvereines, Wien 1894, s. 33.

297) SOKA Pardubice, AO Staročernsko, kar 2, Protokoly místního představenstva ve Staročernsku z let 1875 a 1889.

298) Tamtéž.

299) O. ULLRICH, *O českou školu*, s. 94.

300) Josef NECHVÍLE, *Dašice a přifařené obce*, Pardubice 1882, s. 84.

301) *Das Deutsch-böhmische Sprachgebiet*, s. 33.

302) Tamtéž, s. 33–34.

nepřispěla výměna obyvatelstva, nýbrž to mohl být následek agitačního působení Schulvereinu a uvědomělých místních Němců. Vedle Veské zůstala poslední výspou německví na Pardubicku osada Moravanský, kde Schulverein udržoval soukromou školu.³⁰³⁾

Zánik „poslední německé kolonie“ na Pardubicku

Obrana slábnoucího německého charakteru osady Veské přinesla jen dočasný úspěch. Asimilační proces se podařilo spíše zpomalit než zcela zastavit. To ostatně ukázalo již následné sčítání lidu v roce 1900. Při něm se k německému jazyku přihlásila už jen pětina obyvatel.³⁰⁴⁾ Příslušnost k německé národnosti ztrácela své kouzlo i pro osoby německého původu. Tou dobou už navíc ve Veské žilo množství lidí, kteří vyrůstali ve smíšeném prostředí.

Mračna se stahovala i nad německou školou, pro jejíž existenci byla pokračující vlna asimilace prakticky neúnosná. To se ostatně projevilo i na národnostní struktuře žactva. Ve školním roce 1892/1893 činil podíl českých dětí téměř 46 %, na čemž se už nepodílely pouze přískolené Malé Koloděje, nýbrž i děti žijící přímo ve Veské.³⁰⁵⁾ Poté se začalo množství českých žáků lehce snižovat až na 32 % ve školním roce 1895/1896, avšak poté opět povolna stoupalo.³⁰⁶⁾ Zároveň trvale klesal celkový počet žáků, který se od poloviny 90. let pohyboval kolem 35. Mezitím opustil školu učitel Mück a na jeho místo přišel Josef Fischer.³⁰⁷⁾ Ten však na zdejší škole dlouho nezůstal a po ročním působení ho v roce 1897 vystřídal Karel Brožek, který předtím učil na Lanškrounsku.³⁰⁸⁾

V roce 1902 podali někteří rodiče žáků další žádost o zavedení českého vyučovacího jazyka. V říjnu se proto dostavili k jednání do školy před okresního hejtmána Eduarda Schellera.³⁰⁹⁾ Dostavilo se ovšem pouze devět otců, a tak se jednání muselo opakovat. Teprve v lednu 1903 se uspořádala anketa mezi 33 rodiči a pro české vyučování se vyslovila těsná většina 17 ku 15

303) Podrobněji k tomu viz O. ULLRICH, *Škola v Moravanském*, ZKPP 32, 1997, č. 5–6, s. 144–147.

304) *Gemeindelexikon der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder*, Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900, Bd. 9, Böhmen, Wien 1904, s. 558–562.

305) SOKA Pardubice, OŠ Veská, ukn 1, Pamětní kniha školy ve Veské založená r. 1855, fol. 58.

306) Tamtéž, fol. 60.

307) Tamtéž, fol. 1.

308) Tamtéž, fol. 2.

309) Tamtéž, fol. 64.

hlasům.³¹⁰ Petice však zůstala celé čtyři roky bez odezvy. Ve školním roce 1903/1904 vůbec poprvé překonaly české děti početně své německé spolužáky.³¹¹ Tento stav zůstal zachován i v následujících dvou letech, přičemž celkový počet žáků už nepřesáhl ani třicítku.

Školské úřady pod tlakem rodičů začaly jednat až v roce 1906, kdy se v červenci uspořádalo další šetření mezi rodiči a tentokrát se všichni vyslovili pro přeměnu německé školy na českou. Opakovanou intervenci už nebylo možné dále ignorovat, a tak dne 6. listopadu 1906 rozhodla zemská školní rada o změně vyučovacího jazyka na vesecké škole. V platnost vstoupila nová úprava dne 10. prosince 1906, kdy se začalo bez prodlení vyučovat česky.³¹² Z původní německé školy, která měla téměř devadesátiletou tradici, se tak stala škola česká. Učitel Brožek, národností Čech, neměl s tímto přechodem problém a nejenže své místo obhájil, ale zůstal tu až do roku 1918.³¹³

Se zánikem německé školy padl pilíř chřadnoucího němectví ve Veské. Proces počeštění někdejšího centra josefínské německé kolonizace se zdál být po téměř 130 letech završen. Nositelé německých jmen, kteří ve Veské zůstali, už byli převážně smíšeného původu,³¹⁴ což lze chápat jako důsledek masového nástupu česko-německých sňatků ve druhé polovině 19. století. Jen menšina nositelů českých jmen ve Veské měla přitom alespoň nějakého předka z řad někdejších německých osadníků.³¹⁵ V letech 1891–1910 nebyl uzavřen ani jeden sňatek mezi partnery čistě německého původu.³¹⁶

Krátce po zániku německé školy se v dubnu 1907 začalo jednat o odloučení Veské od Koloděj, k čemuž dali o dva roky dříve podnět sami obyvatelé vesnice.³¹⁷ Jednání za Veskou vedl tehdejší místní starosta František Köhler (1853–1934) spolu s obecním radním Františkem Svědírohem.³¹⁸

310) Tamtéž.

311) Tamtéž, fol. 35–40.

312) Tamtéž, fol. 64.

313) O. ULLRICH, *O českou školu*, s. 95.

314) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 7934, Matrika O, fol. 485–507.

315) Tamtéž.

316) Tamtéž.

317) SOKA Pardubice, AO Velké Koloděje, kar 7, Prohlášení obecního výboru politické obce Koloděje, 20. 4. 1907; tamtéž, Vyhláška představenstva obce Koloděje ze dne 22. 4. 1907; tamtéž, Protokol ze schůze obecního zastupitelstva v Kolodějích ze dne 27. 6. 1905. Köhler tuto funkci vykonával už od 90. let, kdy se už ale úřadovalo ve Veské výhradně česky. Tamtéž, Místní starosta F. Köhler představenstvu obce Koloděje, 16. 6. 1891.

318) Tamtéž, Podpisy členů místního výboru osady Veské, 20. 4. 1907.

V osmičlenném výboru zasedali tři členové německého původu: kromě Köhlera také František a Karel Kerzelovi. Na jednání osadního výboru v únoru 1909 se ještě projednávala možnost, že by se Veská sloučila s jinou obcí,³¹⁹⁾ avšak v roce 1912 se zcela osamostatnila.³²⁰⁾

Je ironií osudu, že ve Veské vznikl vlastní obecní úřad teprve po národnostní proměně jejího obyvatelstva. Dovršenou asimilaci potvrdilo sčítání lidu z roku 1910, při němž se k německé obcovací řeči přihlásil pouze jediný člověk.³²¹⁾ V roce 1921 při prvním československém censu, se k německé národnosti už nikdo nehlásil (tab. 7).

Do začátku 20. století si udržely alespoň částečně svůj národnostní svéráz pouhé tři původně raabizační vesnice – kromě Veské a Moravanského to byl ještě Karlov (*Libinsdorf*) na Žďársku.³²²⁾ Tam ale německý živel přežil o více než 30 let déle, než zanikl násilnou cestou v rámci poválečného odsunu. Je otázkou, proč se malá izolovaná německá enkláva na Vysočině dokázala udržet delší dobu než pardubické kolonie, jichž bylo dohromady víc než deset. Je to paradoxní, protože osadníci pocházející z Českolipska se nemohli opřít o vztahy se širší komunitou. Jediná „výhoda“ Karlova spočívala v tom, že se tam usídlilo relativně větší množství rodin. Německá škola tu byla vybudována už na začátku 19. století. Osada si prošla podobným vývojem jako Veská a „národnostní boj“ se i tady sváděl o školu. Karlovským Němcům se podařilo odolávat značným asimilačním tlakům jen díky masivní podpoře Schulvereinu a později za první republiky Německého kulturního svazu. To vedlo k tomu, že příslušnost k německé národnosti se nestala jistým společenským handicapem.

Podobně izolované bylo i Kovansko (*Kowansko*) na Poděbradsku.³²³⁾ Německé školství se tu budovalo od konce 18. století stejně jako ve Veské. Kovanské Němce navíc pojila spřízněnost s kladsko-slezskými osadníky z Pardubicka. Už v roce 1849 se na tamější škole zavedlo dvojjazyčné vyučování a teprve v 60. letech se změnilo opět na české. Osada však už neměla vazby na jiné německé vesnice a navíc postrádala podporu německé organizace, takže se její obyvatelstvo záhy asimilovalo.

319) Tamtéž, Zápis ze schůze osadního výboru ve Veské, 18. 2. 1909.

320) SOkA Pardubice, AO Velké Koloděje, ukn 1a, Pamětní kniha obce Koloděje (1924–1951), neřol.

321) *Seznam míst v království Českém*, Praha 1913, s. 414, 409. Totéž platilo v Roveňsku i Moravanském.

322) Viz P. LOZOVIUK, „*Jednou to padne samo.*“, s. 105–124.

323) Viz F. J. BERANEK, *Geschichte der untergegangenen schlesisch-glätzschen Volksinsel*, s. 160–165.

Mezi důvody časného počestění ostatních vesnic na Pardubicku ve srovnání s „veseckou enklávou“ a Moravským patřila především absence německé školy, nevýhodná izolovaná poloha a silný vliv českého okolí. Navzdory tomu se například Roveňsku „podařilo“ vykázat německé obyvatele ještě v roce 1880.³²⁴⁾ Problematika tempa asimilace bude nicméně vyžadovat ještě důkladnou komparativní analýzu nad rámec této studie.

„Stary Němec“ Josef Spitzer a stopy zaniklého německého osídlení

V roce 1936 nastoupil na pardubickou obchodní školu nový učitel němčiny dr. František Josef Beránek.³²⁵⁾ Pocházel z jihomoravské Břeclavi, kde se dne 8. srpna 1902 narodil do železničářské rodiny Bohumíra Beránka a jeho manželky Antonie, rozené Ježkové.³²⁶⁾ Ačkoliv byl po obou rodičích českého původu, hrdě se hlásil v dospělosti k Němcům. Ve 20. letech studoval na Německé univerzitě v Praze filologii a v roce 1932 zde získal doktorát.³²⁷⁾ Tehdy už používal německou variantu svého jména – *Franz Josef Beranek*.³²⁸⁾ Od roku 1929 se Beranek živil jako učitel němčiny na českých středních školách.³²⁹⁾ Do Pardubic byl přeložen z Jindřichova Hradce na základě dekretu ministerstva školství a národní osvěty ze dne 23. června 1936 s účinností od 1. září téhož roku.³³⁰⁾ V Pardubicích záhy získal i domovské právo.³³¹⁾ Na zdejší obchodní škole (pozdější obchodní akademii) vyučoval německý jazyk a konverzaci.³³²⁾ Na začátku školního roku 1937/1938 se stal třídním učitelem třídy I. B na odborné škole pokračovací pro živnosti obchodní, jež působila v rámci obchodní školy.³³³⁾

324) *Das Deutsch-böhmische Sprachgebiet*, s. 33–34.

325) SOKA Pardubice, Obchodní akademie (dále jen OA) Pardubice, př. č. 149/1993, ukn 15, Katalogy 1936–1937.

326) Moravský zemský archiv v Brně, Sbirka matrik, FÚ Břeclav, sign. 2427, Matrika N (1901–1909), fol. 110.

327) Archiv Univerzity Karlovy Praha, Matriky Německé univerzity v Praze, inv. č. 5, fol. 94.

328) Dále bude užívána jen německá forma jeho jména, kterou během svého života používal nejčastěji.

329) Tobias WEGER, „*Volkstumskampf ohne Ende?* Sudetendeutsche Organisationen, 1945–1955, Frankfurt am Main 2008, s. 586.

330) SOKA Pardubice, AM Pardubice, kar 614, Matrika domovských příslušníků, František Beránek, 1936–1938.

331) Tamtéž.

332) SOKA Pardubice, OA Pardubice, př. č. 149/1993, ukn 16, Třídní katalogy 1937–1938.

333) Tamtéž, Katalog třídy I. B odborné školy pokračovací pro živnosti obchodní pro školní rok 1937/1938.

Je zajímavé, že se během své učitelské služby podepisoval zásadně českým tvarem svého jména.

Přestože pracoval Beranek jako středoškolský profesor, byl zapáleným vědcem. Zabýval se zprvu především jazykem jidiš v Československu,³³⁴⁾ avšak se svým příchodem do Pardubic objevil nové výzkumné téma – zaniklé německé osídlení na Pardubicku, které považoval za jazykový nebo „národnostní ostrov“ (*Volksinsel*). Beranek se k tomuto tématu dostal patrně díky četbě Rosůlkových prací a dalších českojazyčných a německojazyčných textů.³³⁵⁾ Navštívil také pražský Archiv země České, kde prostudoval pozemkové knihy všech německých osad na Pardubicku a navíc ještě Kovanska.³³⁶⁾ Beranek se osobně vydal do bývalých německých vesnic a měl možnost vést rozhovory s jejich obyvateli.³³⁷⁾

Důkladnější terénní výzkum uskutečnil ve Veské, kde se seznámil s Josefem Spitzerem (1858–1946), jenž byl zdejší posledním žijícím mluvčím starého kladského nářečí.³³⁸⁾ V té době žil ještě v Moravanském Wenzel (Václav) Ender, který jej taktéž ovládal, ale ten zemřel už v roce 1938.³³⁹⁾ Spitzerovi bylo tehdy již 80 let, a přestože v mládí ovládal dialekt svých rodičů, v době Berankovy návštěvy upřednostňoval spisovnou němčinu.³⁴⁰⁾ Nicméně už léta hovořil hlavně česky.³⁴¹⁾ Sám se s hrdostí označoval za „starého Němce“.³⁴²⁾

Josef Spitzer se narodil dne 15. července 1858 ve Veské v domě č. 14.³⁴³⁾ Jeho otcem byl zdejší familiant Karl Spitzer (1817–1897) a jeho matkou

334) Např. F. J. BERANEK, *Yidish in Tshekhoslovakay*, Yivo bleter 9, 1936, s. 63–75.

335) TÝŽ, *Geschichte der untergegangenen schlesisch-glätzischen Volksinsel*, s. 167.

336) Tamtéž. K osudům gruntovních knih viz Zdeněk BÍČÍK – Petr KRIVSKÝ, *Sbírka pozemkových knih Východočeského kraje 1517–1892 – Pozemkové knihy Okresního soudu Pardubice 1532–1883*, Inventář, Státní archiv v Zámrsku, Zámrsk 1961, s. I.

337) F. J. BERANEK, *Geschichte der untergegangenen schlesisch-glätzischen Volksinsel*, s. 167.

338) Tamtéž, s. 165.

339) Tamtéž.

340) Tamtéž; TÝŽ, *Volkkundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, s. 240.

341) Tamtéž.

342) TÝŽ, *Geschichte der untergegangenen schlesisch-glätzischen Volksinsel*, s. 167.

343) SOkA Pardubice, Sbírka druhopisů matrik okresu Pardubice (dále jen Sb. druhopisů matrik), FÚ Sezemice, ukn 5380, roč. 1858, Matrika N, Veská, 15. 7. 1858.

Magdalena, dcera Johanna Pelze. Kmotrem dítěte se stal mlynář Jan Meliš ze Zmínného. Spitzerovi předci pocházeli z vesnice Sokolec (původně *Falkenberg*) v novorudském kraji (*Neuroder Kreis*) v severním Kladsku blízko hranic se Slezskem.³⁴⁴⁾ Na Pardubicko se vypravil Spitzerův pradědeček Anton Spitzer (ca. 1739–1794) se svou chotí Susanne a synem Antonem.³⁴⁵⁾ Bezprostředně po emigraci z Kladska pobývala rodina krátce v Šonově na Broumovsku, kde se jim narodila v roce 1779 dcera Catharina.³⁴⁶⁾ Anton Spitzer si postavil ve Veské dům s tehdejší číslou 12 (po přečíslování 14). Po smrti svého otce se stal v roce 1801 novým fámiliantem syn Anton Spitzer ml. (ca. 1775–1847).³⁴⁷⁾ Ten se v roce 1806 oženil s Theresií Fibichovou.³⁴⁸⁾ Jejich čtvrtým potomkem byl právě Karl Spitzer, otec Josefa Spitzera.³⁴⁹⁾

Do rodiny Karla a Magdaleny Spitzerových se narodilo celkem pět dětí, z nichž byl Josef nejmladší.³⁵⁰⁾ Nejstarší bratr Josefa Spitzera Augustin (1844–?) později sloužil ve Vídni jako policejní strážník.³⁵¹⁾ Josef Spitzer navštěvoval školu ve Veské v době působení Josefa Schindlera, který v ní vyučoval česko-německy. Díky tomu se Spitzer naučil mluvit i číst a psát nejen ve spisovné němčině, ale i v českém jazyce. Později byl pak svědkem sporů o vyučovací jazyk. Jako osmiletý chlapec musel slyšet dělostřelecké salvy během slavné bitvy u Hradce Králové (u Sadové).³⁵²⁾ Není známé, čím se Spitzer později vyučil, ale většinu svého života pracoval v zemědělství na usedlosti po svém otci. V roce 1887 byl evidován jako záložník domobrany.³⁵³⁾

344) SOA v Zámrsku, Sb. poz. kn., PozK Pardubice, ukn 52, fol. 193.

345) Tamtéž.

346) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Šonov, sign. 159-3, Matrika NOZ, fol. 308, 25. 11. 1779.

347) Tamtéž.

348) Tamtéž, FÚ Sezemice, sign. 1555, Matrika O, fol. 77 (78), 12. 2. 1806.

349) Tamtéž, sign. 1552, Matrika N, 16. 7. 1817.

350) Tamtéž, fol. 62–82; SOKA Pardubice, Sb. druhopisů matrik, FÚ Sezemice, ukn 5361, 5364, 5367, 5370, 5371, 5374, 5377, 5380, Matriky N, roč. 1849–1858.

351) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 7934, Matrika O, fol. 459.

352) F. J. BERANEK, *Völkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, s. 240. Ve Veské bylo v červenci 1866 ubytováno pruské vojsko. Dva důstojníci přenocovali ve školní budově. Tehdy se museli ještě Prusové cítit „jako doma“, neboť se v té době ve Veské mluvilo převážně německy. Srov. O. ULLRICH, *O českou školu*, s. 93.

353) SOKA Pardubice, AO Velké Koloděje, ukn 5, Seznam domobranců, nefol., 3. 2. 1887.

V lednu 1889 se v Dřítči oženil ve svých 31 letech s tamější českou dvacetiletou dívkou Marií Plochovou.³⁵⁴ Během dalších let se jim narodilo celkem jedenáct dětí: Anna (1889), Marie (1891), Josef (1893), Anežka (1895), Františka (1897), František Josef (1899), Karel Václav (1901), Karel (1903), Antonín (1906), Marta (1907) a Ladislav (1909).³⁵⁵ Tři z nich však zemřely krátce po narození (Anežka, Karel Václav a Antonín). Ve Spitzerově národnostně smíšené rodině se hovořilo především česky a děti vedla k české výchově matka Marie.³⁵⁶ Přesto starší potomci navštěvovali školu ve Veské ještě v době, než došlo ke změně vyučovacího jazyka na český. To byl případ nejstarších dcer Anny a Marie, jež docházely do vevecké školy před rokem 1900.³⁵⁷ Dcera Anna Spitzerová se pak nějaký čas podepisovala německy a kurentem jako *Anna Spitzer*.³⁵⁸ Mladší děti však už byly vyučovány jen v češtině. Ve Veské se ostatně už delší dobu mluvilo spíše česky než německy.

V roce 1897 zemřel ve věku 80 let Spitzerův otec,³⁵⁹ jenž prožíval svá poslední léta na výminku. Rodinu zasáhla poté v roce 1913 velká tragédie, když zemřela Spitzerova manželka Marie ve věku pouhých 45 let.³⁶⁰ Stárnoucí Josef Spitzer, kterému bylo v té době téměř 55 let, tak zůstal na hospodářství sám. Musely mu proto pomáhat jeho dosud ještě nezletilé děti. V roce 1921 se znovu oženil s vdovou Marií Samkovou z Nového Hradce Králové.³⁶¹ Spitzer se krátce angažoval v místní politice. V roce 1909 byl totiž členem osadního výboru Veské, který v tu dobu projednával odloučení od Koloděj.³⁶²

Když se při sčítání lidu v roce 1910 přihlásil ve Veské k německému jazyku pouze jeden člověk, je možné, že se jednalo právě o Spitzera. Přímý důkaz však schází, protože se z tohoto censu nedochovaly sčítací archy. Při dalším sčítání v roce 1921 se každopádně Spitzer s celou svou rodinou

354) Tamtéž, Sb. druhopisů matrik, FÚ Dříteč, ukn 686, roč. 1889, Matrika O, 22. 1. 1889.

355) Tamtéž, FÚ Sezemice, ukn 5432–5470, Matriky N a Z, roč. 1889–1909.

356) Sám Spitzer měl přitom i české předky. Jeho babička z matčiny strany Magdalena byla dcerou Jana Šimka ze Srchu. SOA v Zámrsku, FÚ Sezemice, sign. 1557, Matrika O, fol. 120, 13. 2. 1844.

357) SOKA Pardubice, OŠ Veská, ukn 5, Třídní katalog pro školní rok 1897/1898, nefol.

358) Tamtéž, Sb. druhopisů matrik, FÚ Sezemice, ukn 5450, roč. 1903, Matrika N, 3. 4. 1903. Anna byla kmotrou bratra Karla.

359) Tamtéž, ukn 5440, roč. 1897, Matrika NOZ, část Z, 27. 10. 1897.

360) Tamtéž, ukn 5480, roč. 1913, Matrika Z, 29. 9. 1913.

361) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 7934, Matrika O, fol. 517, 8. 10. 1921.

362) SOKA Pardubice, AO Velké Koloděje, kar 7, Zápis o schůzi osadního výboru ve Veské, 18. 2. 1909. Působil také v honebním spolku. Tamtéž, Seznam k volbě honebního výboru, 14. 8. 1905.

přihlásil k české národnosti na základě mateřské řeči.³⁶³⁾ V jeho domě v té době žili jen čtyři lidé – kromě Spitzera samotného ještě jeho dva mladší synové Ladislav a Karel a dále hospodyně Anna Kosinová. Veská byla sice už českou vesnicí, ale stále tu žilo množství lidí německého původu, kteří vyrůstali v dobách německé převahy. Sám Spitzer přitom ještě nepatřil mezi úplně nejstarší obyvatele osady. Nejdéle žijící pamětnicí byla tehdy více než osmdesátiletá Eleonora Fibichová, roz. Englichová, která se narodila 22. března 1840.³⁶⁴⁾ Stařenka dožívala v domě Karla Macase (č. p. 12). Přestože byla čistě německého původu a němčinu patrně ovládala lépe než Spitzer, přihlásila se i ona k české národnosti. Ve Veské ještě žila Antonie Bauchová (č. p. 2), Marie Kornová a dále pak rodiny Kerzelů (jméno už bylo často počesťováno na *Kercl*), Janischů a Köhlerů.³⁶⁵⁾ Odpověď na otázku, proč se ani nejstarší potomci německých osadníků nepřihlásili k německé národnosti (potažmo mateřské řeči!), leží v rovině spekulací. Možná za tím stála tehdejší euforie po vzniku Československa. Sčítací komisari mohli zbyví staré rodilé Němce určitým nátlakem přimět k prohlášení se za Čechy.³⁶⁶⁾ V roce 1930 se pak ve Veské poněkud překvapivě přihlásili k německé národnosti čtyři lidé,³⁶⁷⁾ mezi něž mohl patřit i Spitzer.³⁶⁸⁾

Pozůstatky německého osídlení byly patrné ještě také ve Staročernsku. Posledním zdejším rodilým mluvčím němčiny byl František (Franz) Herzig (1846–1930), který pracoval v roce 1921 jako pětasedmdesátiletý na svém hospodářství při domu č. 7.³⁶⁹⁾ Sám se přitom narodil dne 29. prosince 1846 do smíšené německo-české rodiny.³⁷⁰⁾ Jeho otcem byl Franz Herzig st. a matkou Dorota Teplá ze Spojila. Přesto se dá soudit, že

363) SOKA Pardubice, OkÚ Pardubice (1850–1945), Sčítání lidu 1921, kar 59, Veská, č. p. 14.

364) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1552, Matrika N, fol. 50, 22. 3. 1840. Ve sčítacím operátu je ovšem chybně uvedeno datum narození 21. 3. 1841. SOKA Pardubice, OkÚ Pardubice (1850–1945), Sčítání lidu 1921, kar 59, Veská, č. p. 12.

365) SOKA Pardubice, OkÚ Pardubice (1850–1945), Sčítání lidu 1921, kar 59, Veská.

366) Srov. Emanuel RÁDL, *Národnost jako vědecký problém*, Praha 1929, s. 43–47.

367) *Statistický lexikon obcí v zemi České*, Praha 1934, s. 240.

368) Sčítací operáty ze sčítání lidu z roku 1930 spravuje Národní archiv. Pro možný výskyt osobních údajů dosud žijících osob je nelze zatím zcela zpřístupnit ke studiu široké veřejnosti.

369) SOKA Pardubice, OkÚ Pardubice (1850–1945), Sčítání lidu 1921, kar 51, Staročernsko, č. p. 7.

370) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1552, Matrika N, fol. 128, 29. 12. 1846.

německý vliv na výchovu patrně převažoval. Základní vzdělání získal mladý Herzig na triviální škole ve Veské, kde v té době učil ještě Fabian Zimmer, který vedl výuku výhradně v němčině.³⁷¹⁾ Hlavně díky matce neměl ovšem problémy ani s češtinou. Ta u něj asi převážila po roce 1871, kdy se oženil s Českou Marií Pecákovou ze Spojila.³⁷²⁾ Ještě v 70. letech se podepisoval ryze německy jako *Franz Herzig*,³⁷³⁾ později pak jako *Franf[išek] Herzig*, ale až do konce života vždy kurentem.³⁷⁴⁾ Protože Herzig zemřel v roce 1930,³⁷⁵⁾ neměl se s ním možnost setkat Beranek.

Kromě Herzigů žili ve Staročernsku ve 20. letech ještě zástupci rodů Wolfů (počeštěně *Wolfů*), Knapů (dříve *Knappe*) a Hainzů (*Hainců*).³⁷⁶⁾ Staročernsko se teprve až v roce 1926 osamostatnilo od Spojila.³⁷⁷⁾ V osadě Malolánské, která zůstávala součástí Černé za Bory, se toho po první světové válce z německé minulosti příliš nedochovalo. Z německých rodů se tu zachovala jen rodina Wolfova (*Wolfova*) na č. p. 14.³⁷⁸⁾ Pravděpodobně posledním zdejším mluvčím starého dialektu byl nicméně Josef Schiller, který se narodil v roce 1850 jako syn Antona Schillera a jeho manželky Theresie, roz. Wolfové.³⁷⁹⁾ Zemřel dne 3. prosince 1933,³⁸⁰⁾ takže ani s ním se nemohl Beranek seznámit.

Posledním informátorem, jenž mohl vyprávět o lidové kultuře v bývalých německých vesnicích na Pardubicku tak zůstal Josef Spitzer. Toho Beranek neváhal označit za „*živý pomník kladského národa ve východních*

371) SOKA Pardubice, OŠ Veská, ukn 3, Školní matrika (1840–1878), nefol., 1846.

372) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, DÚ Pardubice, sign. 6615, Matrika O, fol. 295, 19. 9. 1871.

373) SOKA Pardubice, AO Staročernsko, kar 2, Obecní protokol, 19. 12. 1875.

374) Tamtéž, Protokoly místního výboru ve Staročernsku, 15. 12. 1889, 1. 5. 1892. Herzig byl členem místního výboru a ke svému jménu připisoval titul „*wybor*“, později „*wýbor*“. Tamtéž, Podpisy k výzvě Obecního úřadu ve Spojile, 4. 2. 1923.

375) SOKA Pardubice, Okresní soud (dále jen OS) Pardubice, ukn 419, Rejstřík k dědickým spisům (1930–1931).

376) Tamtéž, OkÚ Pardubice (1850–1945), Sčítání lidu 1921, kar 51, Staročernsko. Tamtéž, AO Staročernsko, kar 1, Voličské seznamy (1901–1938).

377) Tamtéž, AO Staročernsko, kar 2, Usnesení Okresního soudu v Pardubicích, 21. 10. 1926, č. d. 2465/26.

378) Tamtéž, OkÚ Pardubice (1850–1945), Sčítání lidu 1921, kar 60, Malolánské.

379) SOA v Zámrsku, Sb. matrik, FÚ Dašice, sign. 4363, Matrika N (1819–1874), fol. 105, 25. 4. 1850.

380) Tamtéž.

Čechách“.³⁸¹⁾ Rozhovory se „starým“ Spitzerem později radil Beranek k těm „nejkrásnějším vzpomínkám ze svých jinak vsuktu neradostných pardubických let.“³⁸²⁾ Strávili spolu mnoho hodin před obecním hostincem, v jeho výminku nebo na dvoře. Své vzpomínky z dětství líčil Spitzer převážně v českém jazyce, který ovládal lépe než svou mateřštinu.³⁸³⁾ Berankovi vyprávěl o krojích, zvycích, pověstech (např. o vodníkovi) a dokázal si ještě vzpomenout na některé říkanky, pořekadla, popěvky, ale také hry.³⁸⁴⁾ Tyto útvary lidové slovesnosti Spitzer dokázal reprodukovat v dialektu a jejich původ sahal patrně do staré domoviny veseckých Němců.³⁸⁵⁾

Jeden z původně kladských popěvků přitom obyvatelé Veské přizpůsobili místním podmínkám, a tak vznikla originální variace vtipně komentující obyvatele jednotlivých domů: „1. *Leffler schlocht a Kolb.* 2. *Bauch kriecht s holb.* 3. *Der Benda kriecht s Gekrise.* 4. *Der Fikejs is driwer bise.* 6. *Karn kemmt mit der Fochtel raus.* 7. *Die Kerzl-Karl n macht sich gar nischt draus.* 8. *Der Blažek stih t m hucha Barge.* 9. *Beim Rada macha se spetzige Quarge.* 10. *Fiwich stih underm Nußbeemla.* 11. *Der Kerzl-Franzn well ni die Melch rehma.* 13. *Jantsch is kleen.* 14. *Spitzer bleibt ni garne drheem.*“³⁸⁶⁾ Některá domovní čísla z různých důvodů chyběla, ale Spitzer si vybavil ještě jeden rým, tentokrát však v českém znění: „*U Tyrychů nad vraty točí se kolo zlatý.*“³⁸⁷⁾ Celý popěvek musel vzniknout až ve druhé polovině 19. století – tedy až někdy během Spitzerova dětství.³⁸⁸⁾ Spitzer dále prokázal znalost celé řady německých modliteb s nářečními prvky.³⁸⁹⁾

381) F. J. BERANEK, *Völkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, s. 240.

382) Tamtéž.

383) Tamtéž.

384) Tamtéž, s. 241–247.

385) Ve skutečnosti se nejednalo o standardní kladské nářečí. V Kladsku se totiž mluvilo dvěma dialekty (severním a jižním). Jedna část z původních osadníků pocházela z oblastí severního a druhá z jižního Kladska. Menšina kolonistů přišla navíc ze Slezska. Dialekt veseckých a dalších „pardubických“ Němců tak vznikl smíšením až třech nářečních forem. Srov. F. J. BERANEK, *Völkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, s. 251.

386) Tamtéž, s. 245.

387) Tamtéž, pozn. 18.

388) Tomu odpovídala jména držitelů jednotlivých domů použitá v popěvku. SOkA Pardubice, FÚ Sezemice, ukln 8, Soupis obyvatel Veské k r. 1851. V polovině 19. století ještě například Bendovi nevlastnili dům č. 3.

389) F. J. BERANEK, *Völkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, s. 247–251. Čerpal přitom ze staré rodinné modlitební knihy.

Beranek se při svém terénním výzkumu zaměřil nejen na rozhovory s obyvateli vesnic, resp. pamětníkem Spitzerem, ale využil i jednu z hlavních etnografických metod – pozorování. Všiml si tak například stavebních památek, ale dokonce i fyzického vzezření nositelů kladsko-německých příjmení, a to bez ohledu na to, že se k německé národnosti nehlásili. Mezi nimi bylo prý možné často najít „*německé typy člověka*“ (*deutsche Menschentypen*), jež měly odpovídat tehdejšími Němcům v Kladsku a Slezsku.³⁹⁰⁾ Beranek se tak zjevně nechal inspirovat v té době populárními rasovými teoriemi. V duchu biologického determinismu pak připomněl, že „*německá krev*“ někdejších osadníků „*obohatila*“ český národ.³⁹¹⁾

S vyvrcholením tzv. sudetoněmecké krize v září 1938 se Beranekův pobyt v Pardubicích chýlil ke konci. Přes svůj český původ se cítil být sudetským Němcem a našel zalíbení v rozmáhajícím se Henleinově hnutí. Se svým učitelským kolegou Eduardem Kurzem opustil náhle začátkem školního roku pardubickou obchodní akademii,³⁹²⁾ aby se oba přidali k sudetoněmeckým bojůvkám v pohraničí.³⁹³⁾ Tyto „*politické události*“ mu tak znemožnily pokračovat v bádání.³⁹⁴⁾ Po Mnichovu se stal členem NSDAP a posléze i SA.³⁹⁵⁾ Se Spitzerem ještě nějakou dobu udržoval alespoň korespondenční styky, přičemž ve svém článku v roce 1939 zveřejnil jeden ze Spitzerových dopisů, který byl psán dvojjazýčně.³⁹⁶⁾

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava se mohl Beranek vrátit k vědecké práci. V letech 1939–1944 publikoval sérii odborných statí zaměřených na problematiku německého „ostrova“ na Pardubicku. Nebylo to však jeho jediné téma. Od roku 1942 působil ve slovenském Kežmaroku na

390) TÝŽ, *Geschichte der untergegangenen schlesisch-glätzischen Volksinsel*, s. 165; TÝŽ, *Volkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, s. 239.

391) TÝŽ, *Geschichte der untergegangenen schlesisch-glätzischen Volksinsel*, s. 165.

392) K přejmenování na obchodní akademii došlo právě k začátku školního roku 1938/1939.

393) SOkA Pardubice, AM Pardubice, kar 614, Matrika domovských příslušníků, František Beránek. Ředitelství obchodní akademie k tomu sdělilo: „*profesor Dr. Ing. Eduard Kurz ještě s profesorem Dr. Františkem Beránkem, kteří byli německé národnosti, v měsíci září 1938 odešli z ústavu a více se nevrátili.*“ Tamtéž, kar 396, sign. A 5118/41, Obchodní akademie v Pardubicích Městskému úřadu Pardubice, policejnímu oddělení, 4. 11. 1941.

394) F. J. BERANEK, *Geschichte der untergegangenen schlesisch-glätzischen Volksinsel*, s. 154.

395) T. WEGER, „*Volkstumskampf*“, s. 586.

396) F. J. BERANEK, *Geschichte der untergegangenen schlesisch-glätzischen Volksinsel*, s. 166.

německém Ústavu pro vlastivědný výzkum (*Institut für Heimatforschung*), kde se zabýval zkoumáním německých jazykových ostrovů na Spiši. Vedle toho psal i nadále o dialektech jazyka jidiš. V roce 1943 se pak habilitoval a o rok později se stal mimořádným profesorem pro etnologii (*Volkskunde*) a „kmenové dějiny“ Moravy na Německé Karlově univerzitě v Praze.³⁹⁷⁾ Navázal také nepřímou spolupráci s Nadací Reinharda Heydricha pro vědecký výzkum, pro niž zpracovával studii na téma novověkého německého osídlení v Čechách.³⁹⁸⁾ Po odsunu do Německa po roce 1945 začal působit v Hessenu a od roku 1962 na univerzitě v Giessenu.³⁹⁹⁾ Sám si stěžoval, že po jeho vynuceném odchodu z Čech se ztratila řada jeho vědeckých poznámek z terénního výzkumu ve Veské.⁴⁰⁰⁾

Mezitím Spitzer reagoval na výzvu okupačních úřadů,⁴⁰¹⁾ a tak už v létě 1939 se přihlásil k německé národnosti za účelem získání německé státní příslušnosti.⁴⁰²⁾ Německé občanství mu pak bylo skutečně uděleno. Od té doby se v úředních dokumentech uvádělo, že ve Veské žil jeden Němec.⁴⁰³⁾ Spitzerovo jméno posléze figurovalo i na seznamu „*německých hospodářství*“ na území pardubického oberlandrátu.⁴⁰⁴⁾ Svou usedlost přitom předal už v roce 1935 svému nejmladšímu synu Ladislavovi,⁴⁰⁵⁾ který se stejně

397) T. WEGER, „*Volkstumskampf*“, s. 586; Christopher M. HUTTON, *Linguistics and the Third Reich: Mother-tongue fascism, race and the science of language*, London – New York 1999, s. 212–220; Christof MORRISEY, *Ethnic Politics and Scholarly Legitimation: The German Institut für Heimatforschung in Slovakia, 1941–1944*, in: Ingo Haar – Michael Fahlbusch (eds.), *German Scholars and Ethnic Cleansing 1919–1945*, s. 100–109.

398) Národní archiv (dále jen NA) Praha, Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, sign. 110-4/555, Příloha ke zprávě o činnosti Nadace Reinharda Heydricha v období od 1. 6. 1943 do 31. 5. 1944, fol. 20.

399) T. WEGER, „*Volkstumskampf*“, s. 586.

400) F. J. BERANEK, *Völkisches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, s. 251.

401) Srov. R. NOVOTNÝ, *Nacistická národnostní politika na Pardubicku v letech 1939–1945*, VěSH 24, 2013, s. 169–217, zde s. 184–186.

402) SOKA Pardubice, AO Veská, ukn 3, Kniha domovských listů (1879–1948). Za tímto účelem mu byl 23. 7. 1939 vydán domovský list jako doklad k přihlášce k německé státní příslušnosti.

403) NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109-2/84, Přehled počtu německého obyvatelstva v Protektorátu Čechy a Morava k 1. 3. 1940; SOA v Zámrsku, Krajské vedení NSDAP Hradec Králové, kar 1, inv. č. 3, Přehled počtu německého obyvatelstva k 31. 12. 1940.

404) SOA v Zámrsku, Oberlandrát Pardubice, kar 7, inv. č. 80, Seznam německých zemědělských podniků v oberlandrátu Pardubice, nedat.

405) SOKA Pardubice, OS Pardubice, sign. D II 470/46, Kvitance ke splátce ceny postupní 10. 7. 1935, 1. 7. 1937.

jako zbytek rodiny Spitzerů k německé národnosti nepřihlásil. Je možné, že Spitzera přesvědčil k žádosti o německé občanství Beranek. Zůstává však záhadou, proč okupační úřady k tomu nepřiměly i syna Ladislava s jeho rodinou, když bylo tehdy běžnou praxí, že německou příslušnost získávali téměř automaticky i rodinní příslušníci.⁴⁰⁶⁾ Podle všeho ale obyvatelům někdejších německých kolonií u Pardubic nevěnovali pozornost ani nacističtí „rasovní badatelé“.

Přihláška k Němcům měla pro Spitzera po válce velmi nepříjemnou dohru. V červnu 1945 byl zatčen sezemickými četníky a poslán do věznice okresního národního výboru (ONV) v Zemské donucovací pracovně v Pardubicích.⁴⁰⁷⁾ V době vazby mu již přitom bylo 87 let! Před trestní nalézací komisí ONV se od počátku snažil o brzké propuštění. Ve své výpovědi uvedl: „*Pocházím z německých rodičů a byl jsem němec [sic], ale děti jsou češi [sic] a já během okupace jsem se k Němcům nehlásil, takže nevím, jakou mám příslušnost. Jsem narozen 15. 7. 1858, je mně tedy 87 let, jsem starý, nemohu nikomu škodit a nesnáším dobře vazbu, nemohu nikam utéci a proto žádám, aby bylo rozhodnuto o mém propuštění.*“⁴⁰⁸⁾ Spitzerovo tvrzení o tom, že se k Němcům nehlásil, se nezakládalo na pravdě, protože o občanství prokazatelně sám požádal. Podle zprávy četnické stanice v Sezemicích se sami okupanti o Spitzerovi dozvěděli, „*vyhledali jej a podporovali jej potraviny a později peněžitě.*“⁴⁰⁹⁾ Tato informace však může být rovněž nepřesná. Vzhledem k okolnostem byl Spitzer nakonec už 14. června 1945 propuštěn na svobodu proti slibu, že se bude zdržovat ve svém bydlišti.⁴¹⁰⁾

Komise ONV pak nakonec trestní řízení proti Spitzerovi dne 9. ledna 1946 zastavila.⁴¹¹⁾ Roli patrně sehrál jeho vysoký věk a skutečnost, že jeho rodina se k německé národnosti nehlásila. Přesto byl i nadále považován za bývalého německého státního příslušníka, což pro něj znamenalo například omezení volebního práva.⁴¹²⁾

406) Srov. R. NOVOTNÝ, *Služebna Hlavního rasového a osidlovacího úřadu SS v Pardubicích 1941–1944*, VěSH 21, 2012, s. 253–329, zde s. 282–300.

407) SOKA Pardubice, Okresní národní výbor (dále jen ONV) Pardubice (1945–1949), Trestní nalézací komise (dále jen TNK), kar 347, sign. 372/45 (Josef Spitzer), Hlášení četnické stanice v Sezemicích, 13. 6. 1945.

408) Tamtéž, TNK, kar 347, sign. 372/45, Spitzerova výpověď před právní komisí ONV, 15. 6. 1945.

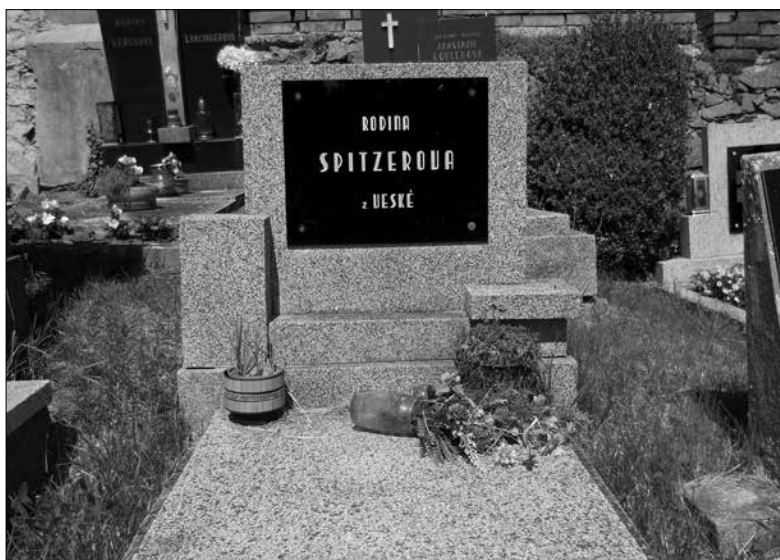
409) Tamtéž, Hlášení četnické stanice v Sezemicích, 13. 6. 1945.

410) Tamtéž, Usnesení právní komise ONV Pardubice, 14. 6. 1945.

411) Tamtéž, Usnesení právní komise ONV Pardubice, 9. 1. 1946.

412) SOKA Pardubice, ONV Pardubice (1945–1949), kar 62, ONV Pardubice Místnímu národnímu výboru (dále jen MNV) ve Veské ve věci voličských seznamů osob, jež žádaly o udělení německé státní příslušnosti, 8. 4. 1946.

„*Starý Němec*“ Josef Spitzer zemřel dne 8. dubna 1946 ve věku nedožitých 88 let.⁴¹³⁾ Do matriky přitom duchovní zapsal, že zesnulý byl německé národnosti.⁴¹⁴⁾ Beranek se o jeho smrti nedozvěděl, avšak v 50. letech předpokládal, že „*určitě také jeho už dlouho pokrývá zelený drn.*“⁴¹⁵⁾ Spitzer byl pohřben na sezemickém hřbitově, kde dodnes jeho ostatky spočívají (obr. 9). Zanechal po sobě pět dětí (dcery Annu Plecháčkovou, Marii Kerzelovou, Františku Solničkovou a syny Ladislava a Karla) a dva vnuky.⁴¹⁶⁾ Předmětem dědického řízení byl pouze peněžitý obnos na vkladní knížce, protože dům byl už ve 30. letech přenechán Ladislavu Spitzerovi. Jelikož byl však zemřelý za války německým státním příslušníkem, úřady vkladní knížku zadržely. Obnos se použil na zaplacení výloh za Spitzerovu vazbu.⁴¹⁷⁾

Obr. 9: Rodinný hrob Spitzerů z Veské. Zde byl pochován „starý Němec“ Josef Spitzer. Zdroj: foto autor (červenec 2017)

413) Tamtéž, OS Pardubice, sign. D II 470/46, Zapsání úmrtí, 2. 8. 1946.

414) Tamtéž, Sb. druhopisů matrik, FÚ Sezemice, ukn 5561, roč. 1946, Matrika Z, 8. 4. 1946.

415) F. J. BERANEK, *Völkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, s. 240.

416) SOKA Pardubice, OS Pardubice, sign. D II 470/46, Zapsání úmrtí, 2. 8. 1946.

417) Tamtéž, Zděnek Šlemr, notář v Pardubicích, Okresnímu soudu Pardubice, 13. 9. 1946.

Ladislav Spitzer (1909–1970) spolu se svým bratrem Karlem, který se usadil v Černé za Bory, požádali o vydání osvědčení o národní spolehlivosti, v čemž jim bylo vyhověno.⁴¹⁸⁾ Ladislav pak pokračoval v hospodaření na Spitzerově usedlosti ve Veské, než polnosti získalo do správy místní jednotné zemědělské družstvo (JZD Veská). Ladislav Spitzer byl posléze zvolen v roce 1964 do Místního národního výboru ve Veské a stal se členem finanční komise.⁴¹⁹⁾ Národní výbor úřadoval v budově bývalé německé školy, která po změně vyučovacího jazyka přečkala až do roku 1925, kdy byla pro malý počet žáků zrušena a vesecké děti pak docházely do školy v Sezemicích.⁴²⁰⁾ Původní domovní číslo 16 bylo změněno na č. p. 20. Po smrti Ladislava Spitzera 30. prosince 1970 si jeho dům rozdělila manželka Marie s dcerou.⁴²¹⁾

V 60. letech se ve Veské kromě Spitzerových vyskytovala původně německá příjmení Janiš, Kercl a Köhler.⁴²²⁾ Několik málo starších občanů chodilo ve svém dětství ještě do německé školy, což byl případ Karla Kercla (nar. 1885).⁴²³⁾ Stopy německého osídlení byly ještě trochu patrné ve Staročernsku, kde v 50. letech žily rody Herzigů, Wolfových a Haincových.⁴²⁴⁾ Vyučování v německém jazyce na vesecké škole zažil snad už jen František Herzig (nar. 1879). V Malolánském pobývala v 60. letech stále ještě rodina Wolfova.⁴²⁵⁾ Během 70. let se Veská sloučila se Sezemicemi a Staročernsko bylo nejprve připojeno k Černé za Bory, spolu s ní pak tvoří od roku 1976 součást Pardubice.⁴²⁶⁾ Malolánské se stalo spolu se Zmínným částí města Dašice.

418) SOKA Pardubice, ONV Pardubice (1945–1949), kar 60, Žádost o osvědčení o československé státní příslušnosti, č. j. R 1 235-5, 13. 12. 1948 (Karel Spitzer), č. j. R 1 240-5, 16. 12. 1948 (Ladislav Spitzer).

419) Tamtéž, Místní národní výbor (dále jen MNV) Veská, kar 1, Výsledky voleb do MNV ve Veské, 14. 6. 1964. Tamtéž, ukn, nezpr., Zápisy Finanční komise MNV Veská (1964–1975).

420) Tamtéž, kar 1, Seznam uživatelů a vlastníků, 24. 4. 1966. Ve 20. letech byla snaha veseckou školu zachránit příškolením obce Zmínný, která však o to nestála. Srov. O. ULLRICH, *O českou školu*, s. 96.

421) SOKA Pardubice, MNV Veská, kar 2, Rozhodnutí Státního notářství Pardubice, spis. zn. D 1/71-12 p. v., 10. 6. 1971.

422) Tamtéž, kar 1, Seznam voličů k 13. 6. 1964.

423) SOKA Pardubice, OŠ Veská, ukn 4, Třídní katalog 1894, nefol. Karel Kercl (Karl Kerzl) byl přijat do školy v r. 1891.

424) Tamtéž, MNV Staročernsko, kar D1, Voličské seznamy k roku 1954.

425) Tamtéž, MNV Zmínný, ukn 16, Domovská kniha osady Malolánské (1966–1970).

426) Veská ztratila samostatnost v roce 1976. Srov. SOKA Pardubice, MNV Veská, kar 1, Zápis ze schůze MNV Veská, 21. 4. 1976. Staročernsko dnes tvoří součást městského obvodu IV se sídlem v Pardubičkách.

V současnosti už najdeme jen velmi málo připomínek německé minulosti třech kdysi spřízněných vesnic u Pardubic. I přes novější zástavbu zůstává stále patrný raabizační půdorys. Ve Veské a Staročernsku pokračuje už řadu let čilý stavební ruch, který se ovšem nedotýká „historického“ intravilánu, ale spočívá v satelitní zástavbě. Díky tomu se obě vesnice značně rozšířily. Na první pohled se někdejší německé kolonie neliší od jiných českých vesnic. Žádné německojazyčné epigrafické památky ve veřejném prostoru se pravděpodobně vůbec nedochovaly.

Obr. 10: Dům ve Veské č. p. 24, který měl být postaven v roce 1784.
Zdroj: foto autor (červenec 2017)

Ve Veské je při silnici ze Sezemic dosud jasně patrný původní intravilán. Řada domů stále nese více či méně zřetelné původní prvky. Jednou z nejstarších památek je dům č. p. 24, který zdobí dřevěný štít, na němž je umístěn kříž a pod ním se nachází vročení 1784 (obr. 10).⁴²⁷⁾ Dále při silnici dodnes stojí bývalá školní budova (č. p. 20) postavená v roce 1823, která však v 60. letech 20. století prošla rekonstrukcí (obr. 6). Do 70. let

427) Podle stavebního historika MgA. Františka Radka Václavíka není však štít ve zcela původní podobě a nese známky rekonstrukce, jež mohla být provedena během 20. století.

v ní sídlil národní výbor, dnes slouží jako obecní hostinec, kde se zřejmě dosud obyvatelé Veské schází.⁴²⁸⁾ Nedaleko bývalé školy ve směru na Sezemice se nachází kamenný kříž s pamětní deskou k připomínce padlých v první světové válce. Za ním stála ještě ve 30. letech dřevěná kaplička,⁴²⁹⁾ která však byla zbourána. Ze jmen kladsko-slezských osadníků se tu už nevyskytuje žádné. Tři nemovitosti ale dosud patří Janišům (*Janisch*),⁴³⁰⁾ jejichž předek Franz Janisch sem přišel začátkem 19. století z Broumova. V současnosti jsou tak jediným původně německým rodem ve Veské.

Závěr

Německá jazyková enkláva tvořená osadami Veská, Staročernsko a Malolánské si svou identitu uchovala více než století. Poslední rodilý mluvčí starého dialektu zemřel dokonce až po 166 letech od příchodu prvních osadníků. Stopy po josefínské německé kolonizaci během dalších desítek let postupně mizely, ale s některými relikty se setkáme dodnes. Střediskem německého osídlování na východ od Pardubic se stala osada Veská, které proto autor věnoval největší pozornost. Dnes si většina obyvatel regionu Veskou vybaví jen v souvislosti s dětským centrem (dříve kojeneckým ústavem), příležitostní turisté pak s přírodní památkou Vesecký kopec. Málokdo ale zná její velmi svéráznou minulost.

Předložená práce ve formě případové studie má značný časový záběr. Její smysl totiž spočívá ve vytvoření věrného obrazu etnokulturních a asimilačních procesů, což vyžaduje longitudinální přístup. Jednoduše řečeno, autor hledal odpověď na otázku, proč se původně německé vesnice nakonec počeštily už dlouho před druhou světovou válkou. Dynamika těchto procesů nebyla přitom zpočátku příliš svižná a teprve později akcelerovala. Během sledovaného období se navíc zásadně měnily podmínky v rovině společenské a správní.

Etnokulturní vývoj studovaného sídelního komplexu lze rozčlenit do pěti fází. První z nich začala založením osad a jejich integrací. S koncem 18. století přišlo další období, jež bylo spojeno s udržováním vlastní etnické identity a jejím přenášením na potomstvo. Nesporně klíčovou roli sehrálo

428) Hostinec je v současné době (k r. 2017) uzavřen. Budova však nejspíš dále slouží občanům Veské k setkávání, což naznačuje přítomnost státní vlajky během státního svátku a skutečnost, že objekt vlastní město Sezemice.

429) F. J. BERANEK, *Volkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, obr. před s. 241.

430) *Katastr nemovitostí ČR, Sezemice, část obce Veská*, č. p. 7, 13, 18, stav k 10. 7. 2017, dostupný z URL: <http://nahlizeniidokn.cuzk.cz/>, [cit. 10. 7. 2017].

vybudování vlastního školského zařízení ve formě nejprve soukromé školy, od roku 1817 pak standardního veřejného ústavu, pro který pardubická vrchnost v roce 1823 nechala postavit vlastní novou budovu. Už během tohoto období začínal do německých vesnic pronikat český prvek, ale ten byl ještě *de facto* neutralizován. Brzy poté nicméně zanikla neživotaschopná německá menšina ve Spojile stejně jako malá komunita v Jesničánkách.

Stěžejní třetí fáze začala prudkými změnami společenského a správního uspořádání na přelomu první a druhé poloviny 19. století. Tato doba s sebou přinesla vzednutí nacionalismu a všudypřítomné prosazování českého jazyka. Původně svébytné vesnice s vlastními rychtami se staly pouhými osadami českých samosprávných obcí. Rychlejšímu pronikání českého živlu napomohlo též vyvázání z poddanství. Změnila se i reprodukční strategie německých osadníků, což se projevilo prudkým nárůstem smíšených sňatků. V 60. a 70. letech se sváděl boj o vyučovací jazyk na původně německé škole. Přes pokus o dvojjazyčné vyučování se nakonec stala vesecká škola opět ústavem německým. Počet aktivních mluvčích němčiny se však povážlivě snižoval – ve Veské až na polovinu a Staročernsko bylo už v 80. letech téměř počestěno. To nakonec vedlo k jeho odškolení z vesecké školy.

Příslušnost k německé národnosti ztratila během dalšího období na přitažlivosti. Ve Veské a částečně i v osadě Malolánské německý prvek ještě tři desítky let živořil. Nevyhnutelnému dovršení asimilace však nedokázal zabránit ani německý Schulverein. Koncem roku 1906 se proměnila německá škola na českou, což znamenalo symbolickou tečku za existencí německé enklávy u Pardubic. Stejný osud postihl i osadu Moravanský u Kostěnic, kde se německý ráz udržel spolu s Veskou nejdéle. V dalších dekádách pak postupně vymírali rodilí mluvčí němčiny a ve velkém mizely i původní rody, jež nahrazovali noví přistěhovalci. Smrtí „*starého Němce*“ Josefa Spitzera z Veské, který se za nacistické okupace přihlásil k německé národnosti, zcela zanikly vazby k původní etnicitě. Sudetoněmecký lingvista českého původu Beranek měl alespoň možnost od něj získat cenné informace o kultuře a jazyku německých osadníků a jejich potomků.

Německá kolonizace z doby josefínské představuje spíše jen epizodu v dlouhé historii regionu, ale zato dosud málo známou a snad i zajímavou. Předložená historická sonda měla čtenáře seznámit v ucelené formě s touto kapitolou dějin Pardubicka a zasadit ji do širšího kontextu etnokulturních procesů v jazykových enklávách a ostrovech. Zároveň v ní byly prezentovány zcela nové poznatky vzešlé z autorova archivního výzkumu. Text může proto sloužit i jako podklad k dalším srovnávacím a interdisciplinárním studiím.

THE GERMAN SETTLEMENTS OF WESKA, GUNSTDORF AND KLEINDORF (1780–1946)

A Case Study of the Assimilation Processes in Small German Language Enclaves

Three small settlements named Weska (Veská), Gunstdorf (Staročernsko) and Kleindorf (Malolánské) near the Czech town of Pardubice/Pardubitz in East Bohemia were established between 1780 and 1782. Their inhabitants were German-speaking emigrants from the regions of Glatz (County of Glatz) and Silesia which had been annexed by Prussia before. The three villages belonged to the group of twelve such settlements in the almost purely Czech region. However, two of the villages were just ethnically mixed.

Only Weska, Gunstdorf and Kleindorf along with bilingual Spožil (just four German families) formed a consistent but very small language enclave. In this area, German had been spoken for more than a century. The last native speaker of “glätzisch” German dialect died even 166 years after the arrival of the first settlers.

The aim of this paper is to create a true image of ethnocultural and assimilation processes based on archival research. In other words, the author sought an answer to the question of why originally German villages got eventually Czechified long before the Second World War. The dynamics of these processes were not too rapid at first and only accelerated later. During this period, social and administrative conditions changed fundamentally.

The ethnocultural development of the studied complex can be divided into five phases. The first began with the establishment of the settlements and their integration. It lasted about 20 years. The second period was associated with the development and reproduction of settlers' own ethnic identity. The preservation of the “Germanness” was closely connected with the founding of a German school. At the end of the 18th century the language enclave got a German private teacher. In 1817 a public school was finally established and in 1823 its own schoolhouse was built. Despite certain stability, some signs of future assimilation trends were already evident. Even before the middle of the 19th century, the German minority in Spožil ceased to exist.

The crucial third phase included the period of social changes and the rise of nationalism in the second half of the 19th century. The settlements lost their administrative independence and got subordinated to neighbouring Czech villages. The number of mixed Czech-German marriages rapidly increased

and moved into the German settlements. In the 1860s and 1870s the struggle for the teaching language took place at the elementary school in Weska.

The assimilation pressures led to the Czechification of Gunstendorf as early as the late 1880s. The German element played a strong role only in Weska that time (Phase 4), but even here the assimilation process progressed. At the turn of the 19th and 20th centuries there were just two partly German settlements left – Weska and a little more distant Sehndorf.

In 1906 the German school in Weska was transformed into the Czech one. That actually meant the decline of the German enclave near Pardubice (Phase 5). In the following decades, native German speakers were gradually dying out. Josef Spitzer nicknamed “the Old German”, the last native German in Weska, obtained German citizenship under the Nazi occupation. His death in 1946 was the final end of the German settlement in Pardubice region.

Translated by the author.